

**“Gezond en eerlijk produceren voor
deelnemers waarmee we een band
opbouwen. Een positief toekomstperspectief!”**

*Luc Goemaere, West-Vlaamse ex-varkenshouder, samen met zijn echtgenote An,
CSA-boeren in spe - 2014 is het Internationale Jaar van de Familiale Landbouw*

Wervelkrant

Nr 1 • maart 2014

Innovatief met innovatie

Microsoft of agro-ecologie?

Sharing is caring!

Voortgangsrapport 2013-2014

'Wervelkrant 13/4' is krant 95 in het 23^e Werveljaar. Gedrukt op kringlooppapier met plantaardige inkt door De Duurzame Drukker op 1600 exemplaren. Digitaal verspreid naar 2400 mailadressen.

Adres Wervel VZW

MundoB
Edinburgstraat 26
1050 Brussel
Tel. 02 893 09 60
< info@wervel.be >
www.wervel.be

Verantwoordelijke uitgever :

Jeroen Watté

Coverfoto: Luc en An maakten de switch van gangbare varkenshouderij naar biologische CSA-boerderij. Lees het interview op p. 4-5

Missie Wervel VZW

Wervel streeft naar een landbouw die lokaal meerwaarden creëert, op economisch, ecologisch, sociaal en cultureel vlak en die solidair is met de rest van de wereld. Daarbij vertrekt ze vanuit de universele waarden basisdemocratie, rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid. Wervel beweegt consumenten, boeren en organisaties tot samenwerking om die landbouw vorm te geven via netwerking, campagnes en publicaties.

Publicaties en kranten

Kranten en publicaties vind je op www.wervel.be/publicaties Jaarabonnement Wervelkrant: voor organisaties min. 40 euro, voor individuen gratis. Nieuw postadres? Stopzetting papieren krant? zie www.wervel.be/nieuwsbrief

Gratis nieuwsbrieven: schrijf je in!

Schrijf je in op verschillende nieuwsbrieven & krant via www.wervel.be/nieuwsbrief. Zo ontvang je updates over de kemp-campagne, agro-ecologie & agroforestry, eiwittransitie, fair trade lokaal, landbouwbeleid, persberichten. Ontvangers van de Wervelkrant kunnen bij aankoop van de Wervelboeken en DVD's 10 % verkrijgen.

U kan ons helpen!

Doe mee met Wervel

Denk en werk mee op de manier die jou best ligt. Lees hoe: www.wervel.be/doemee

Steun ons financieel

523-0803037-49 van Wervel VZW
IBAN - BE97 5230 8030 3749
BIC - TRIOBEBB

**Giften aan Wervel vzw zijn
45% FISCAAL AFTREKBAAR
vanaf 40 euro op jaarbasis
- mededeling: GIFT**

■ We roepen graag alle mensen, groepen en organisaties op om ons **maandelijks/jaarlijks een bedrag** naar eigen draagkracht te storten.

■ **Scheningen en legaten** vormen een andere manier om Wervel mee te dragen. U kan Wervel in uw testament laten opnemen voor een legaat of schenking zonder dat uw erfgenamen benadeeld worden. Met een duo-legaat bespaart u op successierechten en laat u Wervel meegenieten van dat belastingvoordeel.

Zie ook: wervel.be/steun

Aanspreekpunten provincies

Vlaams-Brabant	Lus Mussche	016 53 26 95	lusmussche@skynet.be
Oost- Vlaanderen	Veerle Devaere	02 893 09 60	veerle@wervel.be
West-Vlaanderen	Veerle Devaere	02 893 09 60	veerle@wervel.be
Antwerpen	Cis Van Eyndhoven	03 664 55 02	m.vaneyndhoven@telenet.be
Limburg	Souliman Diraa	0499 62 06 51	diraa.souliman@gmail.com
Brussel	Katrien Van Oost	02 893 09 60	katrien@wervel.be

Thema's en campagnes

Landbouwbeleid	Benny Van de Velde	02 893 09 60	benny@wervel.be
Grond	Luc Vankrunkelsven	02 893 09 60	luc@wervel.be
Agro-ecologie & agroforestry	Jeroen Watté	02 893 09 60	jeroen@wervel.be
Fair Trade lokaal (Lokaal, Eco & Fair)	Veerle Devaere	02 893 09 60	veerle@wervel.be
Kemp	Patrick De Ceuster	02 893 09 60	patrick@wervel.be
Zaadautonomie & gentechologie	Louis De Bruyn	015 3303 53	louis.debruyne@telenet.be
Soja	Luc Vankrunkelsven	02 893 09 60	luc@wervel.be
WTO & voedselsoevereiniteit	Luc Vankrunkelsven	02 893 09 60	luc@wervel.be
De smaak van diversiteit: kookworkshops	Katrien Van Oost	02 893 09 60	katrien@wervel.be
Vorming en educatie	Veerle Devaere	02 893 09 60	veerle@wervel.be
Cerrado	Livia Corpas	0475 87 28 19	liviacorpas@gmail.com
Eiwittransitie	Benny Van de Velde	02 893 09 60	benny@wervel.be

Tenzij anders vermeld, valt de inhoud van de Wervelkrant onder Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 2.0 België licentie. Overnemen mag voor niet-commerciële doeleinden, mits naamsvermelding en zonder bewerkingen.

De Vlaamse overheid is niet verantwoordelijk voor de inhoud van deze krant.

Met steun van de
Vlaamse overheid

Achterhoede of voorhoede, u kiest!

De Europese Commissie komt voor de verkiezingen nog vlug naar buiten met de resultaten van een enquête over het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Weinig verrassend is dat de Europese burger positief staat tegenover de doelstellingen van vergroening en gerichtere en herverdeelde steun. De hamvraag voor de verkiezingen is welke partijen nog geloofwaardig zijn na hetgeen Europa ervan bakte.

Hoe het beleid omgaat met de belangrijkste productiefactor - de bodem - is een goed voorbeeld. Neem nu Vlaanderen: bijna een kwart van de Vlaamse landbouwgrond is erosiegevoelig. Massaal bodemverlies zadelt de maatschappij op met astronomische kosten. Als onze landbouwsystemen zo ontworpen zijn dat water een probleem vormt in plaats van een grondstof, dan loopt er iets fundamenteel fout.

Wervel vond het dan ook een hoopvol signaal toen de Boerenbondvoorzitter vorig jaar zou laten onderzoeken waarom wij eigenlijk ploegen. Eind vorig jaar erkende Piet Vanthemsche zelfs dat Boerenbond twintig jaar lang het achterhoedegevecht voerde inzake mest, chapeau!

Begin maart bleek dat Boerenbond qua bodem resoluut kiest voor het achterhoedegevecht. Vanthemsche haalt Natuurpunt door het slijk inzake de erosieproblematiek. Het droevige bewijs dat dit een achterhoedegevecht is, blijkt uit de taal die hij gebruikte naar zijn achterban toe. Hij stelt verontwaardigd: "Het getroffen areaal vervijfvoudigde." Even verduidelijken: het bedoelde areaal werd "getroffen" door erosiebestrijdingsmaatregelen. De wereld op zijn kop. Die onverantwoorde vervijfvoudiging dekt amper een vijfde van alle erosiegevoelige landbouwgrond. Geen wonder dat Natuurpunt dat een "druppel op een hete plaat" vindt.

Terwijl de burger achter vergroening staat, beoefenen conservatieve lobby's de kunst van het minimale - zichzelf daarbij in de voet schietend - en ze krijgen het beleid mee! Hoe lang is het verlies van de belangrijkste productiefactor nog vol te houden? Tot de laatste boer verdwenen is?

In Engeland kopte BBC - naar aanleiding van de overstromingen - Careless farming adding to floods, [roekeloos boeren maakt overstromingen erger]. Academici trekken aan de alarmbel. In Vlaanderen deden de organisatoren van het agro-ecologiecongres eind december hetzelfde. We moeten ook hier voorbereid zijn op een Europese bodemstrategie, in plaats van ze zo lang mogelijk tegen te houden.

Zeven jaar geleden al haalde de Italiaanse milieuminister zwaar uit naar Europa dat de tegenstanders van een Europese bodemrichtlijn zich lieten gijzelen door conservatieve boeren- en bouwlobby's. Hij had gelijk. Luc Groot, vertegenwoordiger in Brussel van Nederlands grootste landbouworganisatie, lijkt daar nog fier op te zijn ook. Hij tweette begin maart: "Bodemrichtlijn EU wordt ten grave gedragen. Resultaat van jarenlange lobby landbouworganisaties."

Deze maand nam Olivier De Schutter afscheid als VN-rapporteur voor het recht op voedsel. Tevreden over de paradigma-verschuiving die zich heeft voorgedaan in het denken over voedsel. Het grootschalige model dat ten onrechte geassocieerd wordt met productiviteit, maakte plaats voor agro-ecologie en een herwaardering van de mensenmaat. Maar hij is minder tevreden dat er in de praktijk nog weinig van te merken valt. Begin dit jaar legde hij de vinger op de wonde: "Dominante spelers in het voedselsysteem bezetten veto-posities in het politiek systeem, wat verandering extreem bemoeilijkt. Voedselsystemen reageren niet op wat de wetenschap of de bevolking vragen, maar op de meest doeltreffende lobbyisten in Brussel."

Aan u de keuze bij de volgende verkiezingen.

De redactie @Wervelzw

Inhoudstafel

Editio	3
Lokaal, Eco & Fair	
"Wij kijken positief tegen de toekomst aan!"	4
Bioboer of biolandbouwer?	5
LANDBOUWBELEID	
#welkevoedselvoetafdruk	6
Benny vliegt erin	7
Innovatief met innovatie	8
EIWITTRANSITIE	
Topchef Kobe Desramaults	9
BOEK - Verknip	9
AGRO-ECOLOGIE	
Congres met boer Steendijk	10
Conferentie VoedselAnders	12
WAAROM IK WERVEL STEUN	13
ZUID-NOORD- uur vd waarheid	14
voor Afrikaanse landbouw	
ZIEL - Delen is zorgen	18
Microsoft of agro-ecologie?	21
VRIJWILLIGER Irene	22
BOEK - De Wereld Redden	23
POEZIE	23
VOORTGANGSRAPPORT	25

LOKAAL★ECO★FAIR

“Wij kijken positief tegen de toekomst aan”

De Grenshoeve in Bellegem was tot 1 juni 2013 een typisch landbouwbedrijf met duizend vleesvarkens en 26 hectare akkerland. Sterk verouderde veestallen en de vernieuwing van de milieuvergunning zetten Luc Goemaere en zijn echtgenote An Van Wijmelbeke voor de keuze: agro-industrie of agro-ecologie? Ze kozen om niet te investeren in een ‘veefabriek’, maar in een zelfoogstboerderij met puur geteelde groenten en kleinfruit. Redenen genoeg voor een interview met An en Luc, in hun zoektocht naar een positief toekomstperspectief.

Hoe groeide de keuze om de varkens op te geven voor een CSA-plukboerderij?

An: Luc, mijn man, nam in 2003 het ouderlijke bedrijf over, ik heb mijn eigen job buitenshuis.

In 2011 liep de milieuvergunning ten einde en de veestallen voldeden stilaan niet meer aan de huidige regelgeving. Daarom werd ons een investering in een nieuwe stal aan-geraden om nog verder te kunnen met het bedrijf.

Vanuit mijn opleiding en job voelde ik mij genoodzaakt om Luc bij te staan om alle voorbereidingen stap voor stap uit te werken: bouwvergunning, plannen en meetstaten, prijsvraag,

prijsvergelijking, prognoseberekening, contracten. Zo konden we wat kosten besparen en alles nauw opvolgen.

Hoewel ik er mij voor engageerde, kon ik er mij moeilijk in vinden: het zou een ‘betonnen veefabriek’ van 1300 “varkenszitplaatsen” worden, volgens huidige wetgeving: met volledige klimatisatie en lucht-wassysteem. Het prijskaartje hieraan verbonden was niet min!

Ondertussen verliep het bouwdo-sier niet vlot. Extra brandpreventie-maatregelen bleken nodig, wat resulteerde in extra kosten ... En zo was de negatieve trend ingezet: we zouden een zware, risicovolle

investering moeten doen, waarbij banken zich veiligstellen met een waarborg op ons hele hebben en houden. We zouden onderdruk staan om steeds meer vlees te moeten produceren, tegen een steeds goedkopere prijs, met als gevolg meer geurhinder en meer mest. We kregen verkeerde informatie van belanghebbenden: hun simulatie van de kostenbatenanalyse klopte niet. Een eigen grondige prijsberekening resulteerde in: geen loon voor de boer, voor ons dus. Redenen genoeg om hierin niet verder te willen gaan. Uiteindelijk werd ons dit ook bevestigd door de organisatie Boeren op een kruispunt.

Wat alsmaar duidelijker werd, was

“Onze boerderij willen wij openstellen voor mensen op zoek naar gezonde plukverse groenten en fruit.”

“ Wij krimpen in plaats van te groeien.”

dat we wilden ontsnappen aan de agro-industrie. Toen we de Koppenreportage over *Community Supported Agriculture* (CSA) zagen¹, kregen we op slag een positief toekomstperspectief: agro-ecologie werd onze nieuwe uitdaging.

De drijfveer is om gezonde, verse en (h)eerlijke producten te leveren, rechtstreeks aan klanten met wie je een band opbouwt. Je hebt 'deteugels' van het bedrijf zelf in handen, CSA is toekomstgericht. Het is landbouw die zo goed mogelijk probeert na te bootsen hoe de natuur werkt. Het is een cyclisch landbouwmodel en dit in tegenstelling tot het huidige destructieve model, dat kwistig omspringt met grondstoffen en gigantische hoeveelheden afval produceert.

Hoe zag jouw dag eruit als varkensboer? En hoe zal die er deze zomer uitzien ?

Luc: 's Morgens voederden we de varkens en controleerden we of alles in orde was in de stallen. 's Namiddags volgde een tweede voeder- en controlebeurt. Daartussen was ik voornamelijk bezig met wat herstellingswerken, gezien de verouderde toestand van de installatie en van de gebouwen. In de lente en zomer komt de akkerbouwteelt erbij, een 26 ha. Een steeds groter wordend probleem hierbij was het zoeken naar voldoende mestafzetmogelijkheden: in het slechtste geval kon tegen betaling de overschot worden

uitgevoerd in een burendeling. De veeteelt staat niet meer in verhouding met de akkerbouw en omgekeerd.

De komende maanden wordt de pluktuin een hele uitdaging, een nieuwe job: spannend, drukker, een leerproces waarbij we de positieve kant van landbouw in de verf hopen te zetten.

Is er een inkomen te verdienen met varkens?

An: Met onze oudere gebouwen, rekening houdend met de tijd die Luc erin stak, was er een inkomen. Maar met een nieuwe investering is het absoluut aan te raden zelf een volledige prognoseberekening op te maken. Iedere situatie is anders, maar "Bezint eer ge begint" is heel toepasselijk! Je gezin op het spel zetten is een stap te ver.

Winkelketens houden prijzenslag ten koste van het loon van de boer en voor veel mensen is landbouw een ver-van-mijn-bedshow. Toch is voedsel een basisbehoefte en geen luxeproduct...Wie staat daar nog bij stil?

Vind je dat we minder vlees moeten eten?

Ik vind veel groenten wel belangrijk. Als er geen groenten op mijn bord liggen, mis ik iets, daar mag ook wel eens een stukje vlees of vis bij, maar met mate.

¹ Zie ook coverboer-verhaal in *Wervelkrant* 2013/2.

Waarom CSA?

Wat spreekt jullie daarin aan?

CSA is een eerlijke manier van voedsel produceren: je eet volgens de seizoenen, er wordt biologisch geteeld, lokaal in de buurt, tegen een betaalbare prijs van 265 €/volwassene en 10 € x leeftijd/kind voor een plukseizoen lang, supervers en eerlijk gezond.

Wat is jullie grootste bekommernis?

De zoektocht naar voldoende leden. Zijn de mensen in de omgeving klaar voor CSA? Ieder heeft zo zijn eigen levensstijl en een jaarabonnement afsluiten is toch een grote stap. Het vraagt ook een zekere vernieuwende houding. Aanvullend voorzien wij ook veldkaarten van €10, €20 of €50 om zo meer mensen de mogelijkheid te bieden om voor een kleiner bedrag te komen oogsten. Ook bij het veldkaartsysteem is er prefinanciering.

Wat kan of moet Wervel, de Werkgroep voor een Rechtvaardige en Verantwoorde Landbouw, doen?

CSA ondersteunen en meer naar buiten komen naast Boerenbond, want ik wist tot voor kort niet van het bestaan van WERVEL.

Meer informatie over De Grenshoeve, het oogstaanbod, de openingsuren en de werkwijze vind je op www.degrenshoeve.be facebook.com/grenshoeve

Interview: Veerle Devaere

Bioboer? Of biolandbouwer? Zoek het verschil en eet mee op De Kijfelaar

zondag 8 juni vanaf 13 uur in Noorderwijk (nabij Herentals)

Wat is het verschil tussen een bioboer en een biolandbouwer? Wat typeert de boerenlandbouw? Wanneer heeft een boer LEF? Op zondagnamiddag 8 juni legt bioboer en landbouweconoom Bavo Verwimp het uit op bioboerderij de Kijfelaar in Noorderwijk. Maak ook kennis met bio-ambassadeur Wim Schotsmans tijdens het praatcafé en geniet van allerlei boerderijactiviteiten. Dineer mee met chefkok Jo Bussels van Radis Noir.

Inschrijven verplicht. E-mail: info@dekijfelaar.be - www.dekijfelaar.be

#welvlaanderen #welkevoedselvoetafdruk

De Vlaamse landbouwadministratie publiceerde begin dit jaar een heel interessante studie over de hypothetische zelfvoorzieningsgraad van Vlaanderen met betrekking tot voeding: *"Food footprint - welke oppervlakte is nodig om de Vlaming te voorzien van lokaal voedsel? - Een theoretische denkoefening"* <http://lv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=3463>

We juichen ten zeerste toe dat de onderzoekers zich waagden aan het in kaart brengen van de voetafdruk van ons voedsel, want dat is geen makkelijke klus. Deze eerste aanzet moet natuurlijk wel een vervolg kennen, te beginnen met een maatschappelijk debat over de landbouwmodellen die toekomst hebben in Vlaanderen. De Vlaamse *food footprint* [voedselvoetafdruk] is immers berekend op de gangbare manier van produceren en het huidige consumptiepatroon. *Business as usual* dus en niet duurzaam, noch voor de boer, noch voor de maatschappij.

Welke oppervlakte is nodig om Vlaanderen te voorzien van lokaal voedsel? Natuurlijk is dit een zeer moeilijke vraag, en zoals dat dan gaat, moeten verschillende vooronderstellingen en vereenvoudigingen gemaakt worden. Dat is hier niet anders. Toch blijft het wel een boeiende denkoefening. De conclusie ervan luidt dat er per inwoner 1.282 m² nodig is of 808.700 ha voor alle Vlamingen samen. Ter vergelijking: het Vlaamse areaal met landbouwbestemming bedroeg in 2011, 732.000 ha. Een simpele conclusie zou dan kunnen zijn dat Vlaanderen ongeveer 75.000 ha landbouwgrond te kort heeft om zelfvoorzienend te zijn. De kranten keken alvast niet verder dan hun neus lang is: *"Er is onvoldoende landbouwgrond om ons lokaal te voeden"*, kopte *De Standaard* tendentieus.

http://www.standaard.be/cnt/dmf20140211_00974830

Geen zelfvoorziening zonder...

Zelfvoorziening is een mooi goed en binnenkort misschien zelfs pure noodzaak, gezien alles wat op ons afkomt: klimaatverandering, verstedelijking, biodiversiteitsverlies, bodemdegradatie, noem maar op. Maar dat sommige boerenorganisaties, met minister-president Kris Peeters op kop, de mogelijkheid van een zelfvoorzienend Vlaanderen nu aanwenden om de ruimte voor landbouw te vrijwaren is een brug te ver. Alsof zelfvoorziening – of een gesloten voedselsysteem – voor hen ooit een item is geweest. De Vlaamse landbouw, de veehouderij bij uitstek, is nog nooit zo afhankelijk geweest van import van over de hele wereld. Een voorbeeld: de Vlamingen verorberen met z'n allen ongeveer 1,86 miljoen varkens per jaar. Dat is nog geen vijfde van het aantal varkens dat jaarlijks in Vlaanderen wordt geslacht. Toch is er binnen de huidige regering geen draagvlak om de veestapel ook maar een beetje in te krimpen, laat staan tot op het niveau van zelfvoorziening. Het is dan ook fundamenteel oneerlijk van deze actoren

om op basis van zelfvoorziening meer ruimte te claimen voor een niet-duurzaam landbouwmodel. Dit is ook Bond Beter Leefmilieu een doorn in het oog: *"Het tekort aan ruimte is niet de voornaamste reden waarom de Vlaming niet in staat zou zijn zichzelf te voeden. Het obstakel is het huidige landbouwmodel, dat de principes van grondgebonden veeteelt en gesloten kringlopen niet toepast."*

... zonder stil te staan bij ons consumptiepatroon

Ook over het huidige Vlaams consumptiepatroon valt iets te zeggen. Bijna drievierde van de benodigde 808.700 ha grond wordt ingenomen door veevoerders. Naast grasland, gaat twintig procent van het totale ruimtebeslag op in granen voor diervoeders, terwijl 25 procent nodig is voor de teelt van eiwitgewassen als sojavervanger. Vleesmatiging, idealiter *Zondag Vleesdag*, zou zelfvoorziening in Vlaanderen al meteen mogelijk maken. En het is nog goed voor de gezondheid ook.¹

Verder zou 60.000 ha (7%) grond nodig zijn voor de teelt van koolzaad voor allerhande gebak en sausjes. Niet dat we allemaal als monnik moeten gaan leven, maar matiging is wellicht ook hier op zijn plaats. Dit consumptiepatroon kan in ieder geval evenmin als rechtvaardiging worden gebruikt om te eisen dat de landbouwruimte zou worden gevrijwaard.

Bewaar het landbouwareaal

Er zijn evenwel genoeg redenen om het huidige landbouwareaal wel te vrijwaren. Voor de veehouderij werd in de studie immers geen rekening gehouden met oppervlakte voor de buitenloop van dieren. Uitgaande van het huidige veehouderijmodel is dit ook niet nodig. Behalve melkkoeien zijn er amper dieren buiten te zien. Ook binnen is de ruimte beperkt: mestvarkens van 100 kg moeten het stellen met 1m², terwijl een vleeskip diezelfde vierkante meter moet delen met twintig lotgenoten. Is dit het stukje vlees dat we willen eten?

Ook is in de studie gemakkelijkschalve abstractie gemaakt van de quasi landbouwgrondloze metropool Brussel. Willen we de arme Brusselaars het eten uit de mond niet sparen, dan moet er toch al gauw 15 à 20 procent meer voedsel geproduceerd worden.

De belangrijkste reden om het landbouwareaal te behouden is dat het huidige landbouwmodel tegen zijn

Voedingskwaliteit gaat gestaag achteruit

Mineralen en vitaminen in mg per 100 gr levensmiddel.	Onderzochte stof	1985	1996	2002
Broccoli	Calcium	103	33	28
	Foliumzuur	47	23	18
	Magnesium	24	18	11
Bonen	Calcium	56	34	22
	Foliumzuur	39	34	30
	Magnesium	26	22	18
	Vitamine B6	140	55	32
Aardappels	Calcium	14	4	3
	Magnesium	27	18	14
Wortels	Calcium	37	31	28
	Magnesium	21	9	6
Spinazie	Magnesium	62	19	15
	Vitamine C	51	21	18
Appels	Vitamine C	5	1	2
Bananen	Calcium	8	7	7
	Foliumzuur	23	3	5
	Magnesium	31	27	24
	Vitamine B6	330	22	18
Aardbeien	Calcium	21	18	12
	Vitamine C	60	13	8

Bron: presentatie Theo Mulder (Biovak, Nederland)

grenzen aanbotst. We moeten niet alleen in de vlakke kijken, maar ook in de diepte: het is dramatisch gesteld met onze bodems. Niet-duurzame grondbewerkingen en chemische bemesting hebben geleid tot bodemdegradatie en historisch lage humusgehaltes, waarbij de kritische grens van 1% organische stof niet veraf is. Dat weerspiegelt zich ook in de daling van de voedingswaarde van ons voedsel. De micronutriënten- en vitaminegehaltes in onze voeding gaan er al jarenlang gestaag op achteruit (zie tabel). Er moet een ander, agro-ecologisch landbouwmodel komen, voor onze gronden letterlijk zijn uit-geboerd.

Zelfvoorziening kan!

Wervel gelooft dat een agro-ecologische zelfvoorziening in Vlaanderen mogelijk is, met een extensieve houderij van herkauwers als hoeksteen. Ongeveer een derde – of 250.000 ha – van het Vlaamse landbouwareaal is grasland dat door herkauwers kan worden beheerd en gevaloriseerd in zuivel en vlees. Het aandeel éénmagigen (varkens en kippen) moet tot een minimum herleid worden en wordt idealiter alleen geteeld op rest- en afvalstromen uit andere voedingssectoren. Met agro-ecologische intensiveringstechnieken, zoals agroforestry, kunnen ruimte en andere productiemiddelen efficiënter benut worden. Zo brengen graan en noten meer op in combinatieteelt. Een agro-ecologisch landbouwmodel met lokale afzet zal de landbouw ook economisch ten goede komen.

Laat ons hopen dat deze studie een debat op gang brengt, waaruit de juiste vragen voortvloeien voor verder onderzoek.

Benny Van de Velde

1 De Hoge Gezondheidsraad, een wetenschappelijk adviesorgaan van de FOD Volksgezondheid, waarschuwt de Belgen voor te hoge consumptie van rood vlees en De Hoge Gezondheidsraad, een wetenschappelijk adviesorgaan van de FOD Volksgezondheid, waarschuwt de Belgen voor te hoge consumptie van rood vlees en charcuterie vanwege het hogere risico op darmkanker. De raad stelt een consumptie van 300 gram per week en per persoon als doel, terwijl dat nu meer dan dubbel zoveel is.

2 Om alle 59 miljoen vleeskippen die jaarlijks in Vlaanderen geconsumeerd worden 4m² vrije uitloop te geven (zoals wettelijk bepaald in de biologische landbouw), is meer dan 23.000 ha nodig, of meer dan 3% van het huidig landbouwareaal.

Benny vliegt erin!

Eind 2013 konden we nog wat centen bij elkaar vinden en stelden we een vacature open om het team eiwittransitie te versterken. Voor een minimaal contract van 13 uur per week vonden we niet alleen verrassend veel kandidaten, maar ook enkele hele sterke. Uiteindelijk kozen we voor Benny die ook al als vrijwilliger actief was (zie Wervelkrant 2012/2, pag.9). Doorslag gaf zijn kennis, ervaring, netwerk, capaciteiten en enthousiasme. Hij vloog er meteen in om - samen met het eiwittransitie-team - op gesprek te gaan bij Vlaamse parlementairen die in de landbouwcommissie zetelen. Alle democratische partijen kregen hem al over de vloer...

Innovatief met innovatie

Business-as-usual is geen innovatie

De Vlaamse land- en tuinbouwers gaan steeds innovatiever te werk. Dat blijkt uit de resultaten van een enquête die werd uitgevoerd door het departement voor Landbouw en Visserij en peilt naar innovaties op bedrijfsniveau in de laatste vijf jaar. Op zich zou dit goed nieuws kunnen zijn. Innovatie wijst er immers op dat landbouwers nog in de toekomst geloven. Of wordt innovatie vooral top-down in de maag van de landbouwers gesplitst?

Volgens dezelfde publicatie is innovatie in de land- en tuinbouwsector niet zelden ingegeven door nieuwe en strengere wetgeving. *Sensu stricto* kan men dit bezwaarlijk innovatie noemen. De land- of tuinbouwer werd immers bij wet verplicht om zijn bedrijfsvoering aan te passen. Het gaat hier bijvoorbeeld om groepshuisvesting bij zeugen, het verbod op batterijkooien bij leghennen, opvangsystemen voor pesticiden en meststoffen in drainagewater in de sierteelt, mestverwerking om nitraatnormen te halen. Bovendien zijn het in de meeste gevallen toeleveranciers van machines, veevoeder en infrastructuur die innovaties ontwikkelen en verkopen, waardoor eigenaarschap en betrokkenheid van landbouwers ontbreekt.

Dit soort innovaties zijn dikwijls enorm kapitaalintensief. Ze jagen bedrijven op kosten die niet verrekend worden in de verkoopprijs van het product. In *Wervelkrant* 2013/2 getuigde voormalig azaleateler Alex Floré nog dat de investeringen die de wet oplegt, zich niet vertalen in hogere verkoopprijzen. Voor de consument blijft het dezelfde azalea. Hetzelfde geldt voor varkens geteeld in ammoniakemissiearme stallen of eieren geproduceerd in diervriendelijkere omstandigheden. Allemaal innovaties met een hoog kostenplaatje die geen meerprijs opleveren.

Vaak zien bedrijven zich genoodzaakt om naast de wettelijk verplichte aanpassingen in één beweging ook de productiecapaciteit uit te breiden: door schaalvergroting kan men de kosten van zware investeringen immers spreiden. Dit brengt de sector als geheel in economische moeilijkheden vanwege overproductie. De nieuwe wet rond groepshuisvesting voor zeugen deed veel bedrijven stoppen. Toch werden in 2013 drie procent meer varkens geslacht dan het jaar daarvoor. De prijzen kelderden voor de zoveelste keer. Ook de leghennensector kreeg het afgelopen jaar zware klappen en de sierteelt beleefde andermaal een

rotjaar, alweer ondanks het uitgesproken “*innovatieve karakter*” karakter van de sector.

Echte innovaties blijven blinde vlekken

Met uitzondering van enkele organisatorische en vermarkttingsinnovaties zoals de korte keten, eigen verwerking en hoevetoerisme, komen maar weinig innovaties aan bod die geen verdere schaalvergroting en kapitaalintensivering met zich meebrengen. Nochtans zijn er genoeg voorbeelden van innovaties die economisch, ecologisch en sociaal positief uitdraaien voor de individuele boer, de sector en de maatschappij. Opvallende blinde vlekken in het rapport van de landbouwadministratie zijn dan ook bijvoorbeeld: *community supported agriculture* (CSA, zie coverboerenfamilie elders in deze krant), mechanische onkruidbestrijding, compostering, verminderde zaaidichtheden, permacultuurprincipes, agroforestry, ploegloos boeren, grondgebonden veeteelt, vruchtwisseling, maaimeststoffen, eigen zaadteelt, robuuste dier- en plantenrassen, bijen- en bestuiversvriendelijke landbouw,... Al die innovaties hebben de eigenschap dat ze relatief eenvoudig en met weinig kapitaal zijn toe te passen. De echte innovatie bestaat er immers in dat boeren hun boerenverstand terugvinden.

Te veel innovaties in de landbouw zijn in feite *end-of-pipe*-maatregelen in de zin dat ze geen oplossingen bieden voor de structurele niet-duurzaamheid van het huidige landbouwmodel voor boer én maatschappij. Welke innovaties leveren werkelijk iets op voor boer, landbouw en maatschappij? Dat is de gedurfde onderzoeksvraag die de overheid en de sector eens ten gronde zouden moeten uitspitten.

Benny
Van de Velde

¹ Innovatie kan men echt wel met een serieuze korrel zout nemen. Zo plaatst men in de sierteelt het veranderen van de potgrootte van planten onder de noemer productinnovatie.

Luc Vankrunkelsven
Wervel

“We moeten leren aanvaarden dat eten niet én gezond én goedkoop kan zijn.”

in De Standaard van 08/02/2014

Topchef Kobe Desramaults is een Wervelaar

Bejubeld door Gault Millau, verguisd tot kaviaarmoralist door Piet Vanthemsche. De veelvuldig bekroonde topchef Kobe Desramaults is een man met een missie. Hij wil de mensen weer écht voedsel leren eten: lokaal, seizoensgebonden en ambachtelijk. Tegelijk wijst hij erop dat daar een faire prijs tegenover moet staan voor boer, visser en verwerker. Enkele passages uit een interview met Desramaults in De Standaard van 8 februari tonen de man op zijn Wervel-best.

Mijn droom is dat mensen echt willen weten wat ze opeten. Deze machtig lekkere guanciale hier, van het keelvet van een varken, komt dat van beesten die hebben afgezien? Werden er veel insecticiden op deze raapstelen gespoten? Hoeveel kilometer hebben die pistachenoten afgelegd? Hier op de markt [nvdr in Ostuni, Zuidoost-Italië] staan veel kleine boertjes die zelf hun oogst komen verkopen. Die teren nog op zelfrespect en liefde voor hun vak. Maar de echte voedingsindustrie en de grootwarenhuizen zijn alleen maar uit op winst. Die vegen hun voeten aan kwaliteit of eerlijke handel. Moeilijke groenten gaan eruit. Onze koeien kunnen niet meer natuurlijk bevallen omdat ze te vet gemest worden. En de boeren worden gedwongen aan schaalvergroting te doen en gaan eraan ten onder.

Transparantie, daar droom ik van. De rommel, het valse voedsel, dat moet eruit. Als we allemaal zouden kiezen voor ambachtelijke biologische landbouw, zouden we veel jobs creëren en een eerlijke economie in eigen streek hebben

die de wereld niet om zeep helpt. Iedereen zou er beter van worden.

Ja, ons eten zal wat meer kosten. En dan? Je geeft dat toch aan je kind? Maar nee, gadgets en reizen, dat mag een fortuin kosten. Bekijk eens welke berg nuttelose cadeaus pasgeboren baby's krijgen. Een paar jaar later krijgen diezelfde kinderen dan wel onmogelijk goedkoop gehakt, smerig wit brood en Samsonworst van vleesafval. Dat is toch erg? We moeten leren aanvaarden dat eten niet én gezond én goedkoop kan zijn.

Mijn keuken - streek- en seizoensgebonden, biologisch, in samenwerking met de vissers en de boeren - zou in feite niet exclusief mogen zijn. Mijn grote droom is dat wat ik doe de normaalste zaak van de wereld wordt.

Wie kok wil worden zou eerst een half jaar op zee moeten vissen en dan een half jaar bij een boer gaan werken. De ziel van ons voedsel, en dus van elk gerecht, zit namelijk in de grond en in het water.

Uit volgend Wervelboek: fragment over “verrijking met vitamines”

Biodiversiteit van Brazilië benutten

“ Van de buriti-palmboom kan letterlijk alles gebruikt worden. De vrucht bevat veel vitamine A, B, C en ijzer. Het buritivlees bevat wel twintig keer meer vitamine A dan het toch hoge vitamine A-gehalte in een wortel. Clara Brandão stelt al decennia lang dat onze voeding door de industrialisering van landbouw en voeding sterk achteruitgaat.

Nochtans is Brazilië rijk aan een diversiteit van voedingsbronnen. Elke streek heeft zijn planten, noten en vruchten die kunnen worden gebruikt en die als supplement in de voeding kunnen worden ingezet. Ze geeft het voorbeeld van maniokbladeren. Alhoewel ze meer ijzer bevatten dan vlees en meer vitamine A dan melk, worden ze amper gebruikt.

Momenteel wordt haar kennis in alle deelstaten van Brazilië en in tal van andere landen toegepast. Hopelijk wordt haar werk niet overklast door het grote geld van Bill Gates en co. De ‘biofortificada’ (zoete patat verrijkt met vitamine A) is niet nodig. Elke regio heeft de échte ‘bio’krachten voor het oprapen. Ze moeten alleen maar gezien en verstandig gebruikt worden. ”

Uit: Babaçu out! Soja in? in: Voeding verknijpt, Wervel, mei 2014.

lees ook over de Bill & Melinda Gates Foundation op p 20-21

AANKONDIGING

Boeklancering ‘Voeding Verknijpt’

Vrijdag 23 mei in De Zondvloed te Mechelen (Onze-Lieve-Vrouwe-sstraat 70), 20 uur

Vrijdag 30 mei in De Zondvloed te Roeselare (Sint Alfonsusstraat 4), 20 uur

Lancering in ‘Café Cerrado’, De Zondvloed, met muziek, kortfilm vanuit Brazilië, ontmoeting.

Het boek kost 17 euro. Op de lanceeravond: 15 euro. Wie zich van 23 mei tot 15 juni via Wervel twee boeken aanschaf, krijgt er ‘De smaak van diversiteit’ bij.

Zomertarwe geteeld in systeem van wortelintensificatie, Heverlee 2013

"Evenveel opbrengst met twintig keer minder zaad"

Biograanteler Kees Steendijk boeide op 17 december een drukbijgewoond agro-ecologiecongres¹. "Er loopt er iets grandioos fout in de tarweteelt als tweederde van de stengels afsterft. Da's zonde van de energie." Het 'doorwortelde' boerenverhaal van Steendijk – waarmee hij de Ekoland Innovatieprijs kreeg – doet de gangbare akkerbouw wankelen op haar grondvesten. Blijkbaar komen de meest beloftevolle innovaties er zonder hulp van overheid, kennisinstituten, zaadfirma's of agrochemie. "Tarwe is uitontwikkeld", klinkt het zelfs arrogant in Wageningen. Het systeem van wortelintensificatie - dat boer Kees verfijnt voor tarwe - dwingt het landbouwestablishment tot nederigheid. Wordt hopelijk vervolgd. Na een academisch pleidooi voor agro-ecologische intensivering door Pablo Tiftonnel, professor Farming Systems Ecology aan Wageningen, mocht boer Kees zijn praktijkverhaal doen. Nadien volgde een panelgesprek met professoren Marjolein Visser (ULB) en Dirk Reheul (Ugent) alsook Dirk Holemans (Oikos, Groen).

Omschakelen en kennis delen

Connie en Kees Steendijk baten in Kamperland (Zeeland) het bio-akkerbouwbedrijf De Korenschoof uit, met tarwe als rode draad in de gewasrotatie, hoewel graan voor veel bedrijven een "laag salderend gewasje" [dat weinig oplevert] is. Het bouwplan telt twintig gewassen, waaronder rode bieten, grasklaver, luzerne, tarwe, uien, aardappelen, en (voor de conserveteelt) erwten, bonen, spinazie. Sinds 2000 zijn ze biologisch. "Een hele omschakeling want wij waren chemisch geschoold." Ze zijn lid van een studieclub met 55 bio-collega's uit Zeeland en West-Brabant en bezoeken in het teeltseizoen elke week een of twee bedrijven. "Het is een voorrecht dat we als biolandbouwers hebben: we steunen mekaar, alles wordt overlegd en er zijn weinig geheimen." Dirk Holemans noemde het een "fantastisch voorbeeld van *"peer-to-peer"* [van gelijke tot gelijke dus] (zie ook boekbespreking elders in deze krant).

Gezocht: landbouwsysteem

Aan (bio-)mest geraken is moeilijk en dat zet boer Kees blijkbaar aan tot creatief zijn. Is de omweg via het dier wel nodig? Kees zocht naar alternatieven, zoals luzerne met klaver, die geoogst wordt en dient als bemesting van de aardappelen. De aardappelkwaliteit moet niet onderdoen wanneer zonder dierlijke mest wordt gewerkt. "Zo heb je ook het cirkeltje rond binnen je eigen bedrijf." Steendijk slaagt erin hightech te integreren met boerenverstand. Een GPS-gestuurde werktuigdrager ("een trekker is eigenlijk een onding, qua bodemleven maar ook ergonomisch") doet alle bewerkingen op een vier meter breed rijpadensysteem, dat ook bij de oogst gebruikt wordt. Na de oogst blijft het stro op het land en kan het bodemleven er meteen van profiteren. Er wordt op de goed gedraineerde zware kleibodems niet meer geploegd, wel gewoeld met een woelpoot. Ook de afzet van de producten wordt – naast

de boerenmarkten waar ze geregeld aanwezig zijn – zoveel mogelijk regionaal geregeld, “want dan heb je direct contact met je afnemer”. Het contrast met wat Dirk Reheul beschreef kon nauwelijks groter zijn: “Op veel plaatsen in West-Vlaanderen is er gewoon geen landbouwsysteem meer. De contractteelt van groenten, laat de bodem soms totaal kapot achter”.

Systeem van wortelintensificatie

Kees begint de graanteelt met een zorgvuldige zaadschoning: “Alleen de grootste zaden willen we toevertrouwen aan de aarde.” Hij doet ook kiemprouwen.

De precisiezaaimachine gebruikt zeer weinig zaad per hectare en steekt de zaadjes nauwkeurig weg op anderhalve cm diepte, in rijen die op 25 cm staan, met tussen de 3 en de 5 cm afstand in de rij. “We bewijzen al meer dan tien jaar dat je ook met 40 kg zaad per hectare 9,5 ton tarwe kan oogsten.” Het zaad komt mooi uniform op, wat essentieel is om op het juiste moment te kunnen eggen of schoffelen.

Maar boer Kees blijft zoeken en stelt vast dat ook proeven met 9 kg een vergelijkbare opbrengst van 9 ton tarwe halen. De planten concurreren bij zo’n lage

zaaidichtheid nog minder en groeien over de grond. Tijdens de Wervelreis naar Bretagne in 2006 zei boer-bakker Nicolas Supiot het al: “*Le blé est l’ennemi du blé* [tarwe is de vijand van tarwe].” Als de planten dichter op mekaar staan, moeten ze sneller naar omhoog om licht te pakken. Planten die **licht, lucht en ruimte** krijgen, kunnen maximaal uitgroeien en blijven langer intact. Dat geldt ook ondergronds: de nutriënten in de bodem worden beter benut en het wortelgestel is veel groter, vandaar dat het ook wel het ‘systeem van wortelintensificatie’² wordt genoemd. Planten die meer lucht krijgen, hebben geen last van schimmels. Meeldauw komt nooit voor op De Korenschoof. Licht is volgens Kees een prima groeiregulator, die zorgt dat de stengels “zo sterk als riet” niet omvallen. Opvallend en ook relevant naar CO₂-opslag toe, is dat de planten nog groene bladeren hebben wanneer de korrels rijp zijn.

De nestor van het systeem

Kees’ oom Nestor, die heel het teeltsysteem eigenlijk bedacht heeft, is er 35 jaar mee bezig geweest: in tarwe, maar ook in maïs, rijst, sojabonen en gerst. Nestor heeft in Brazilië maïsplanten geteeld van 11 kolven in plaats van de gebruikelijke anderhalve kolf.

“Conventionele graanteelt loopt grandioos fout”

In het gangbare systeem zijn er heel veel plantjes, maar eind april, half mei, gaan de laatst gevormde stengels al dood wegens gebrek aan voedingsstoffen en licht. Per vierkante meter worden 1300-1400 stengels aangemaakt, waarvan er maar 500-600 overblijven bij de oogst. Ook in de bodem sterft een deel van de wortels af. Kees merkt daarbij op: “Als boer moet je niet iets willen laten groeien wat je niet kan oogsten. Da’s zonde van de energie.”

Dat boeren groeiregulator moeten spuiten omdat de planten anders omver zouden vallen, heeft volgens hem alles met lichtgebrek te maken. Ook dat iedereen gewend is om goudgele tarwevelden mooi te vinden, betekent volgens Kees nog niet dat dit normaal is voor graan. “Wat de zaak moeilijk maakt is dat er nogal sterk geluisterd wordt naar professoren die zeggen dat je de twee hoofdaren moet oogsten.” Ook zaadfirma’s zijn zonder uitzondering niet gebaat bij het verkopen van minder zaad.

“Gewas groeit ‘s nachts gewoon door”

Volgens Kees nemen planten die het naar hun zin hebben, zoveel energie op, dat ze de groei niet aankunnen. Ze slaan die overvloedige energie dan op in hun bladeren, die een draai krijgen waarin ze suikers opslaan. Als het donker wordt, worden die suikers gebruikt om verder te groeien.

Uit het panelgesprek: Marjolein Visser: “Er moet erkenning komen van de wijdverbreide lock-in, de vastgeroeste denkwijzen, bij de sector, boeren moeten hun autonomie herwinnen en we moeten opnieuw met meer mensen naar het platteland. Veel pioniers

schakelen om vanuit een crisis zonder ondersteuning van wie dan ook. De hoop ligt dus aan de basis, niet in hogere politieke sferen.” (applaus)

Dirk Reheul: “De onderzoeksstrategie moet participatorisch en met een langer tijdsperspectief. Beleidstip: reserveer de grond die vrijkomt door stoppende landbouwers voor agro-ecologische landbouw.”

Pablo Tittone: “Agro-ecologisch en holistisch onderzoek wordt in het huidige onderzoeksklimaat bestraft.”

Jeroen Watté

¹ Dit congres was een samenwerking tussen Bioforum Vlaanderen, Velt, Vredeseilanden, Wervel en Bond Beter Leefmilieu.

² Systeem van wortelintensificatie. In het Engels: System of Root Intensification, SRI. De meer gebruikte benaming is System of Rice (rijst) Intensification, wat door een Franse jezuïet werd ontwikkeld voor de rijstteelt in Madagascar begin jaren ‘90. Zie Wervelkrant 2010/3. Momenteel passen miljoenen boeren deze methode in reeds meer dan 50 landen succesvol toe, ook met andere gewassen. Meer info op sri.ciifad.cornell.edu

Interesse om boer Kees deze zomer te bezoeken? Mail jeroen@wervel.be of bel op 02 893 09 60.

De overvloed van de aarde Conferentie VoedselAnders te Wageningen

Samen met een hele boel Nederlandse en Vlaamse organisaties mocht Wervel eind februari de landbouwfaculteit in Wageningen onveilig maken. Twee cruciale workshops werden Wervel toegewezen rond toegang tot grond en nieuwe landbouwsystemen die een eerlijk inkomen garanderen.

De grote Orion-aula die anders vooral voor conferenties en cursussen rond specialismen in de industriële landbouw wordt gebruikt, heeft in jaren nog niet zo vol gezeten, vertelde een docent van de Wageningse universiteit. Met meer dan 800 deelnemers had de veganistische kookploeg "Rampenplan" echter geen moeite. De conferentie stond dan ook in het teken van de overvloed die de aarde ons aanbiedt als we ze een beetje verzorgen.

De meest inspirerende workshop die ik bijwoonde was de reflectie op onze huidige landbouw door drie Nederlandse boeren. Een gangbare, een biologische en een biodynamische boer.

De eerste stelde dat er ook in de gangbare landbouw grote stappen worden gezet in duurzaamheid, maar voegde eraan toe: "Tegen dit tempo gaat het akelig lang duren. Zowel bio als gangbaar kunnen de groeiende wereldbevolking niet voeden. Het huidige liberale beleid biedt geen oplossing. Er is een kostendekkende prijs nodig. Maar een snelle verandering zie ik niet mogelijk."

De bioboer bleek een leverancier van lupine te zijn aan de vegetarische slager. Of het geen moeilijke onkruidgevoelige teelt is in bio, vroeg ik hem. "Nee, het is een hartstikke leuke teelt!", klonk het enthousiast. Dit jaar gaat hij ook biosoja telen. Zijn truken? GPS-gestuurd rijden waardoor de grond tussen de rijpaden luchtig en gezond blijft, samenwerking met naburige boeren (grasklaver in ruil voor mest) en zoveel mogelijk leveren aan lokale verwerkers. "De macht van de supermarkten ligt in de overschotmarkten, dus moeten we zoveel mogelijk de productie afstemmen om de lokale vraag",

aldus bioboer André. Voor 5% slaagt hij hier al in.

Aan het einde kwam de biodynamische boer aan het woord. De andere boeren wilden meteen weten hoe moeilijk het is om je aan nog meer voorschriften te houden, zoals het zaaien volgens de maankalender. Boer Piet houdt zich echter niet aan wat Rudolf Steiner voorschreef. "Alle kennis is oude kennis", stelde hij zonder verpinken. "Wij moeten zelf leren waarnemen en zelf de weg zoeken want wij zijn verantwoordelijk voor de toekomst." De boer moet zelf het onderzoek en de ontwikkeling kunnen doen. Zo laat hij de kalfjes langer bij de moederkoe en wat blijkt? In tegenstelling tot wat de wetenschap beweerde geeft de koe nu meer melk. En ook hij ziet heil in de herlokalisering van de landbouw: "Fier zijn op export is neokolonialisme."

Ook volgens Olivier De Schutter is het net de exportroeping van de landbouw die duurzame veranderingen in de weg zit en een voedselsysteem van goedkope calorieën in stand houdt.

Hij vraagt zich af waarom wij en keulen Gemeenschappelijk Landbouwbeleid hebben en geen Gemeenschappelijk Voedselbeleid?

Gemeten volgens de oude standaarden is de industriële revolutie in de landbouw een succes. Er werden op korte tijd grote hoeveelheden goedkope calorieën geproduceerd. Momenteel zelfs dubbel zoveel als wat nodig is om de wereldbevolking te voeden.

Maar op vier punten haalden we het doel niet:

- 1 De honger is niet verminderd: 1,3 miljard lijdt honger
- 2 Evenveel mensen lijden aan overgewicht
- 3 Ondervoeding is niet zozeer meer door gebrek aan calorieën, maar door gebrek aan micronutriënten. Dat maakt mensen vatbaarder voor ziekten en depressie.
- 4 De verdeling van voedsel loopt mank. Per hongerlijdende wordt er jaarlijks een ton voedsel weggegooid.

“Fier zijn op export is neokolonialisme.”

Door hogere opbrengsten kwam er ook een specialisatie van regio's, met overproductie en export tot gevolg. Die goedkope overschottenexport maakte niet alleen lokale economieën kapot in ontwikkelingslanden, maar creëerde ook een vicieuze cirkel: boeren trokken naar de sloppenwijken rond de steden en de lonen waren zo laag dat deze landen afhankelijk werd van goedkope calorieën uit het Noorden.

Er is een verslaving aan goedkope calorieën gecreëerd. De strategie van goedkoop voedsel moet worden vervangen door systemen van sociale zekerheid, maar dat kan niet van vandaag op morgen. Er zijn lokale voedselsystemen nodig om die overgang mogelijk te maken. En wij in het Noorden moeten af van het exportgerichte landbouwmodel.

Vandana Shiva vatte het mooi samen: “Industriële landbouw is het gevolg van het inzetten van oorlogstechnologie op een domein waar zorg nodig is, geen gewelddadige interventie. Het is een recept voor de uitroeiing van de mensheid: eerst verdwijnt de biodiversiteit, dan de bodems en dan de voedingswaarde.”

Wat ze ons aanraadt om er concreet verandering in te brengen en de democratie weer op te eisen? “Zorg voor je lichaam: zoek een goede boer en bouw er een relatie mee op.”

Patrick De Ceuster

Wervel kan slechts onafhankelijk blijven door uw steun. In deze rubriek laten we mensen aan het woord die ons steunen.

Waarom ik Wervel steun:

Laat mij beginnen met een bekentenis: ik tel de dagen niet af tot de volgende Wervelkrant zal verschijnen en ik lees ze niet stante pede uit van A tot Z, daarvoor heb ik te weinig landbouwers-bloed in mijn aderen stromen. Om heel eerlijk te zijn, helemaal geen! Maar af en toe een Wervel-artikeltje tussen de boterham, moet kunnen en ik kan het iedereen aanraden.

Ik steun nu al vele jaren Wervel. Meer dan tien jaar terug kwam ik vanuit de zorgsector bij boeren aan huis, om te onderzoeken of ze interesse hadden en mogelijks ook geschikt waren om zorgboer te worden. Velen onder hen hadden het hart op de juiste plaats, keken heus veel verder dan hun akker lang was/is en wilden overwegen om naast de vele (maatschappelijke) engagementen die ze reeds aangingen; ook wat te doen op het snijpunt van landbouw en zorg. Onvermijdelijk kwam ik zo, begin deze eeuw, in contact met een aantal “Wervelaars”.

Net lang genoeg om te weten en te ervaren dat die Werkgroep voor rechtvaardige en verantwoorde landbouw uit het Brusselse niet zo wereldvreemd is: lokale voedselproductie, korte ketens, de strijd tegen ggo's, de nietsontziende boskap in Brazilië om onze beesten van voldoende soja te voorzien zodat wij vlees in overvloed hebben,... Stuk voor stuk actuele thema's die Wervel vele jaren terug mee op de agenda zette. Glocalisten van het eerste uur, waar onze maatschappij nog steeds nood aan heeft.

Chapeau, en daar heb ik graag maandelijks een bijdrage voor over.

DS, Drongen

Het uur van de waarheid voor de Afrikaanse landbouw

Zuid proon

“Afrikaanse landen staan op een kruispunt”, zei Edith van Walsum, directeur van ILEIA¹ en Farming Matters, begin januari tegen me. “Ze moeten nu kiezen. Of agro-ecologisch gaan werken met een geïntegreerde landschapsaanpak, agroforestry, bodemverbetering met mineraalrijk steenmeel en compost in plaats van dure kunstmest, kleinschalig, sociaal en met spaarzaam watergebruik. Of industriële landbouw met verbeterd zaad, en daardoor ook pesticiden en veel watergebruik, een en ander aangemoedigd door de westerse agribusiness, die er trouwens zelf ook niet slechter van wordt.”

Een lastige keuze! Dat merk ik nu ik sinds 2 maanden in Ethiopië woon en werk en aan den lijve ervaar wat er allemaal speelt. Nederlandse rozenkwekers die ‘ondersteund’ worden door de Nederlandse en de Ethiopische overheid, respectievelijk met subsidie en met toekenning van veel land, omdat ze sociaal-economisch duurzaam zijn. Een stuk of zeven vierkante kilometer kassen bij het Zewaymeer levert veel werkgelegenheid, inkomen en een goed ziekenhuis en voorzieningen op in Zeway. Dat het meer vervuild raakt door pesticiden en dat onduidelijk is waar die bedrijven belasting betalen, wordt door de vingers gezien. Ik vertel zo meer over een paar voorbeelden die ik hier zie.

Toch zou ik wel weten welke keuze gemaakt moet worden, welke kant we uit moeten. Agro-ecologie natuurlijk! Mijn boek – en dat is maar een tipje van de sluier – laat zien dat het kan, dat het beter is voor de biodiversiteit, voor het klimaat en voor de volksgezondheid. Ook dat agro-ecologische praktijken al in zoveel landen en door zoveel initiatiefnemers worden gedaan dat het omslagpunt naar agro-ecologische praktijken wel erg nabij

lijkt te zijn. De tekst in een recent Wereldbank rapport² bepleit in feite hetzelfde (zie kader).

Uiteindelijk draait alles om wereldwijde **voedselzekerheid**. Dat is de beschikbaarheid (het moet er zijn, het moet er kunnen groeien, ook in arme droge streken waar mensen zelfvoorzienend leven), de toegankelijkheid (het moet in je buurt beschikbaar komen), en de verkrijgbaarheid. Aan dat laatste zitten nog twee belangrijke aspecten. Ten eerste: de prijzen moeten betaalbaar blijven en niet omhooggedreven worden door investeerders die voorraden vasthouden. Ten tweede: de logistiek, wegen en transportmogelijkheden zijn hier vaak bepalend. Ik reed op een marktdag richting Debre Markos

en van heinde en verre (ik schat soms zeker 10 km) kwamen mensen daarnaartoe, meestal lopend, vracht op hun hoofd, op ezels, op karren. Ook de koeien en schapen, het vlees dus, werden naar de markt gedreven. Kortom, als je niet kunt lopen heb je pech.

Wereldbank-rapport over koolstofopslag in landbouwbodems

Het verzekeren van voldoende voedsel bij veranderende klimaatomstandigheden is een van de grootste uitdagingen van deze tijd. Er zijn nu ongeveer 925 miljoen mensen op de wereld die niet zeker zijn dat ze te eten hebben. Dat is ongeveer 16 %, dus één op de zes, van de totale bevolking in ontwikkelingslanden. Tegelijkertijd weten we dat de wereldbevolking zal toenemen van 7 miljard nu, naar 9 miljard in 2050. Voor die 925 miljoen en die 2 miljard moet er dus genoeg zijn. Genoeg *Food & Fibre*, oftewel voedsel, diervoeder en katoen, zijde, vlas, hennep, sisal, riet, hout, etc. En tegelijkertijd willen we, waar mogelijk, de veerkracht van ecosystemen en agro-ecosystemen (waar ons leven van afhangt) handhaven. Als het klimaat verandert, is dat lastig want verdroging, verzilting, verwoestijning, vernatting en verandering van zaai- en oogstseizoenen liggen op de loer.

We moeten overstappen op andere, meer integrale landbouwpraktijken voor deze drie NOODZAKELIJKE ontwikkelingen: (1) verhoging van de productie, (2) reductie van CO₂ en (3) de instandhouding en de bevordering van de veerkracht van agro-ecosystemen. De FAO introduceerde daartoe **Climate Smart Agriculture**, CSA, die beoogt :

1. op een sociaal en ecologisch en economisch duurzame manier de productie te verhogen,
2. de landbouwbijdrage aan CO₂-uitstoot te verminderen
3. te zorgen voor toename van koolstof in de bodem.

Vanwege de enorme CO₂-uitstoot, die het klimaat doet veranderen, willen we meer koolstof (de C van CO₂) opslaan

in de bodem. Dat is niet alleen handig om zo de CO₂ uit de atmosfeer te halen en vast te leggen, maar is onwaarschijnlijk goed voor alle gedegradeerde bodems. Een belangrijk middel hiertoe is *Sustainable Land Management*, of dus duurzaam landbeheer.

De bodem staat daarbij centraal want dat is de basis voor alle ecosystemen en agro-ecosystemen. Hij is wezenlijk voor het vasthouden van water en het voorzien in mineralen en voedingsstoffen in planten, die wij en de dieren dan weer kunnen eten. Koolstof in de bodem is onmisbaar voor 5 wezenlijke functies van de bodem (Larson en Pierce, 1991):

- 1 opnemen, vasthouden en afgeven van voedingsstoffen
- 2 opnemen, vasthouden en weer afgeven van water aan planten en voor het aanvullen van het grondwater (en dus ook drinkwater).
- 3 verbeteren en verzorgen van plantengroei
- 4 creëren van een basis voor een specifieke habitat
- 5 voorkómen van degradatie, verwoestijning, erosie

Meer koolstof in de bodem kan de vruchtbaarheid van bodems terugbrengen. De sterk verslechterde bodemvruchtbaarheid wereldwijd³ is de belangrijkste reden van teruglopende opbrengsten. Door 1 ton koolstof (C) per hectare per jaar terug te brengen kwam de totale opbrengstverhoging van de graanproductie in Afrika, Azië en Latijns Amerika op een totaal tussen de 24 en 40 miljoen ton per jaar (Lal 2003) .

De boodschap luidt dus: bodemverbetering en agro-ecologische praktijken, want die houden de agro-biodiversiteit op orde en zorgen voor een sociale, regionale en voldoende voedselproductie.

Wat gebeurt er zoal in Ethiopië? Gaan we de omslag maken naar agro-ecologische praktijken? Het antwoord is ja. Hier en daar wel, maar nog niet overal.

 Het Ethiopische ministerie van Landbouw heeft een landelijk programma voor *Sustainable Land Management* (SLM), dat in feite opgebouwd is uit verschillende projecten, gefinancierd door verschillende donoren, zoals het Duitse KfW en Canada. De projecten worden uitgevoerd in de regio's door GiZ of World Vision of SNV, altijd in samenwerking met de bevolking, die zodoende verantwoordelijkheid neemt voor wat ze aanlegt. Een Zwitser publiceerde in 2010 een boekje met allerlei mogelijkheden voor SLM in Ethiopie, met voorbeelden uit de regio's, en dat wordt goed gebruikt.

Richels om erosie tegen te gaan, beplant zodat de wortels de grond vasthouden; als de planten groter worden houden ze ook water vast.

2 Het Horn of Africa Regional Environment Centre (HOAREC) focust op milieu, energie, tegengaan van houtkap, etc. Door hun aanpak zijn een aantal boeren overgeschakeld op biogas. Ze kregen 50 % van de kosten gesubsidieerd, de andere helft moesten ze lenen. Ik zag een werkelijk prachtig voorbeeld van een 'kringloop-boer' in de buurt van Arsi Negele (ten zuiden van Addis Abeba). Mest van de dieren, die je door de droogte als plakken kunt rapen en die hier vaak wordt gebruikt om op te koken of om gemengd met klei de muren van de huisjes mee dicht te smeren, wordt in de betonnen kelder gelaten met water. Het gas dat ontstaat, gaat naar het lemen huis, waar het wordt gebruikt om op te koken en voor een lichtpunt. De 'slurry' of smurrie die overblijft, gaat als bemesting naar de groentetuin, met fruitbomen erin tegen de allerergste hitte (agroforestry). Er was ook een visvijver waarboven de kippen op gaas liepen, naar Chinees voorbeeld. De hele familie was zeer tevreden, volwassen kinderen kregen een goede opleiding: welvaart!

3 Ruben Borge⁴ doet hier in Ethiopië – ten behoeve van de bodemverbetering (koolstoftoevoeging) - experimenten met steenmeel, ook wel lava-meel genoemd. Aangezien de Chinezen hier grootscheeps bezig zijn met wegeaanleg, is er veel vulkanisch gruis over. Dat is afval en daardoor – nog - goedkoop. Dat hoogwaardige, veel mineralen bevattende gruis wordt vermengd met koeienmestplakken en is dan een uitermate goede bemesting. Beter dan de kunstmest die een hoge importbelasting kent en dus onbetaalbaar is voor kleine boeren. Interessant genoeg zijn ook de grote rozenkwekers en een Indiase kruidenkweker geïnteresseerd. Via de praktijk in hun kassen komt deze aanpak ook bij de kleine boeren terecht.

4 Dan zijn er een paar grote private ondernemers, die 'nucleus farms' opstarten. Dat houdt in dat ze zelf een flink bedrijf hebben, met producten voor export, zoals bijvoorbeeld peultjes of sesamzaad, maar dat ze gegarandeerd afnemen van kleine boertjes in de buurt die ondersteund worden om aan de kwaliteitseisen te voldoen. Ook wordt een deel van

De agroforestry-groentetuin

De overblijvende smurrie van de biogasinstallatie

de oogst in Ethiopië in de supermarkten verkocht. Sociaal duurzaam? Ja! Ecologisch duurzaam? Dat weet ik nog zo net niet.

5 En er is het Agricultural Transformation Agency (ATA), die via specifieke thema's (professionaliteit van coöperaties, kunstmest) en gewassen (mais, linzen, graan, sesam) een duurzamere productie wil organiseren. De grote vraag is natuurlijk of de keuze voor kunstmest de juiste is in dit land; ik vind van niet. De andere grote vraag is of ze voor die gewassen aan verbeterd zaad gaan doen, wat dan meestal te duur is en ook pesticidegebruik vereist, waardoor de kosten nog hoger worden. In beide gevallen wordt de bodem er ook niet beter van.

Ik besluit met een paar commentaren over dit onderwerp uit *The Economist*, oktober 2013 (1-4) en *African Renewal*, april 2012 (5).

1 Intensivering van de landbouw is NIET het middel om de wereld te voeden en biodiversiteit te verhogen. Onze planeet produceert genoeg voedsel voor iedereen, als we het niet zouden weggooien en verkwisten. Een van de allergrootste oorzaken van voedselverspilling zien we meestal over het hoofd: de enorme hoeveelheden granen, soja en vis (uit arme landen), die dagelijks gevoerd worden aan industrieel gehouden dieren, die slechts een fractie van alle plantaardige eiwitten doorgeven aan ons (in welvarende landen) in de vorm van vlees, melk, kaas en eieren. Alleen al de granen die we aan dieren voeren, kunnen

jaarlijks drie miljard mensen voeden. Als we de dieren in gemengde (meer integrale) bedrijven in de regio's zouden laten rondlopen, waar ze eten wat er ter plekke is, zou de wereldvoedselproblematiek er niet zijn.

Philip Lymberi, Chief Executive, Compassion in world farming. Surrey, England.

2 Te vaak wordt gezegd dat economische ontwikkeling (inclusief voedselproductie) niet samengaat met behoud van biodiversiteit. Maar het is nu juist andersom: **ecosystemen (en zeker ook hun bodems) zijn de basis waarop we kunnen produceren, water vasthouden etc.** Zij voorzien in effectieve oplossingen, mits we de integraliteit van die systemen respecteren en goed gebruiken. De discussie moet niet gaan over

OF biodiversiteit OF economische ontwikkeling, maar over win-win-situaties.

Braulio Ferreira de Souza Dias, UN secretariat of the Convention on Biological Diversity.

3 Het blijkt dat onbeheerste economische groei (door het 'ontwikkelde' deel van de wereld) de belangrijkste oorzaak is van de terugloop van biodiversiteit, die overal is maar het meest nog de ontwikkelingslanden treft. Kijk bijvoorbeeld naar de palmolieplantages die een groot deel van Zuid-Oost-Azië beslaan, idem dito voor de soja en katoenplantages. Kijk naar de koffie producerende landen die het ruwe product exporteren en de toegevoegde waarde van het gebrande en gemalen product mislopen omdat verwerking ervan in het Westen gebeurt. Pesticiden en ander milieuvervuilers worden gedumpt en gebruikt in ontwikkelingslanden, omdat de regels daar nog niet zo strikt zijn, ten koste van bodem en water en mensen.

Dr. Trenton Garner, Dr. Chris Carbone, Prof. Tim Blackburne, Zoological Society of London.

4 Als we een economische ontwikkeling willen die biodiversiteit ondersteunt, dan moeten we als maatstaf voor welvaart niet het BNP gebruiken (een cijfer dat profiteert van de vernietiging van natuurlijke hulpbronnen). In plaats daarvan zouden we onze definitie van ontwikkeling moeten diversifiëren en gebruik maken van onder meer de index van Michael Porter's Social Progress index.

Levi Stewart, San Francisco.

5 Retooling the global economy, of dus: de wereldeconomie op een andere leest schoeien en andere instrumenten inzetten. Meer dan 1 miljard mensen leeft van minder dan 1 euro per dag en veel meer hebben geen eten. Minstens zo verschrikkelijk is dat de rijke landen jaarlijks 222 miljoen ton eten weggooien (zie ook de quote onder punt 1). Die hoeveelheid is ongeveer evenveel als al het voedsel dat jaarlijks in Afrika bezuiden de Sahara geproduceerd wordt. We zouden hun eten kunnen verdubbelen, bij wijze van spreken, met wat wij weggooien.

Om de economie eerlijker in te richten, het milieu te sparen en gelijke kansen te bieden aan iedereen heeft het High

Level Panel on Global Sustainability aan de vooravond van Rio21 (UN Conference On Sustainable Development, 2012) een lijst met 56 aanbevelingen gemaakt. Daar staat in dat (1) de prijzen van goederen en diensten de werkelijke kosten zouden moeten doorberekenen (dus ook milieuschade en gezondheidsschade) en (2) dat nieuwe maten gebruikt moeten worden om 'ontwikkeling' te meten, omdat vele economen inmiddels vinden dat het gangbare BNP onbruikbaar geworden is, zijn tijd is voorbij.

Hoe verder?

Het is de vraag of Rio 21 een keerpunt geweest is, de goede richting op, naar agro-ecologie en andere economische waarden en maten, of een gemiste kans. De plots toenemende aandacht voor agro-ecologie lijkt de goede kant op te wijzen.

Jelleke de Nooy van Tol

Jelleke is auteur van *HEEL DE WERELD*, op weg naar agro-ecologische landbouw en genoeg goed voedsel voor iedereen, besproken in *Wervelkrant*, 2013/4.

1 ILEIA is het Centre for Learning on Sustainable Agriculture, dat ook het magazine Farming Matters publiceert.

2 Carbon Sequestration In Agricultural Soils. Economic Sector Work, Agriculture and Rural Development, May 2012, World Bank report 67395 GLB.

3 Landdegradatie (erosie, verzilting, wegspoelen, uitdroging) kost wereldwijd jaarlijks US\$40 miljard, nog zonder de verborgen kosten te verrekenen van toegenomen gebruik van (dure) kunstmest, verlies van biodiversiteit en verlies van unieke landschappen. De gevolgen van landdegradatie zijn: minder opbrengst, sociaal-economische problemen, voedselonzeekerheid. Als land eenmaal gedegradéerd is, kost het veel tijd en moeite om het te herstellen. Een belangrijke reden om bodemvruchtbaarheid op peil te houden met koolstof (met behulp van compost, steenmeel, dierlijke mest) en met fysieke maatregelen (terrassen, geulen opvullen, steenmatrassen, richels beplanten, agroforestry, etc).

4 Via het consultancy-bureau Meta Meta, zie metameta.nl en rockinsoils.com

**Ziel
van de
land
bouw**

In deze rubriek raakt Louis De Bruyn de diepere kant van landbouw, in de onderlinge samenhang der dingen.

Delen is zorgen

Een ecologische basis voor een duurzame samenleving

Ecologie is de studie van 'het grote geheel', het allesomvattende ecosysteem, dood en leven in 'co-existentie' en voortdurende 'co-evolutie' naar een hogere evenwichtstoestand of harmonie. De boekhouding ervan is niet in geld te zien maar is een evenwicht tussen de ecologische infrastructuur en de ecosysteemdiensten die deze infrastructuur levert. Het is de Grote Economie die alles draagt: een gezonde Grote Economie is de basis voor duurzaamheid. Ofte: delen is zorgen, sharing is caring.

De Grote Economie

Als de kringloop 'van de wieg tot de wieg' gesloten is, verdwijnt er niets uit het ecosysteem. Het is in een staat van dynamisch evenwicht. Dat is de basis van de ecologische evolutie en de voorwaarde voor ecologische duurzaamheid: de materie en de biodiversiteit worden opgebouwd door evolutie. Want de 'natuurlijke' evolutie is geen kringloop maar een opwaarts draaiende spiraal. De aarde is het huis van het leven en door het leven wordt de aarde leefbaar! De economie van het aardse 'huishouden' is 'de Grote Economie' waarin dood leven geeft en verlies winst wordt. Het is de economie zonder failliet, het paradijs zoals wij mensen het gekregen hebben! Daarom is: "May Earth be Heaven" onze diepste droom die ons écht kan verbinden en verzoenen met ons aardse bestaan.

De Kleine Economie

Met de intrede van de mens in de evolutie ontstaat 'zelfbewustzijn'. Met dit zelfbewustzijn kan de mens zich ontwikkelen als heerser over de schepping en vangt de technisch-culturele evolutie aan.

'Wees vruchtbaar en word talrijk, bevolk de aarde en breng haar onder je gezag: heers over de vissen van de zee, over de vogels van de hemel en over alle dieren die op de aarde rondkruipen.' (Genesis 1-28)

Aanvankelijk werd de band tussen cultuur en de natuurlijke orde sterk gevoeld; voor vele inheemse volkeren was het een directe band. Verwondering en eerbied voor 'het mysterie' van de grootsheid van de schepping verbond het religieuze met het dagelijks leven. Die band is er nog wel, maar wordt niet meer gevoeld. De mens beleefde de vrijheid om de natuurlijke economie te oriënteren op zijn eigen behoeften met middelen die niet dezelfde desastreuze impact hadden als die waar wij vandaag over beschikken. Het gevoel

deel te zijn van het grote geheel zat toen ingebakken in het dagelijkse leven, dikwijls verbonden met taboes en rituelen die de ecologische duurzaamheid moesten garanderen. Symboliseert de erfzonde niet het inzicht in goed en kwaad, het besef dat de vrijheid om te kiezen ons uit het paradijs van de natuurlijke orde, de Grote Economie, stoot?

De kapitalistische wereldorde

De kleine economie is vandaag overwegend onttrokken aan de Grote Economie en druist er meestal grof tegen in. Ze exploiteert de natuurlijke reserves met het oog op directe winst en onttrekt ze aan de natuur zonder ze kans op herstel te geven. Zo heeft zij zich ontwikkeld tot het dominante wereldsysteem gebaseerd op economisch kapitaal ten koste van ecologische samenhang. Dit veroorzaakt ecologische degradatie en verlies aan verbondenheid van landbouw met natuur: ontbossing, bodemerrosie, verlies aan biodiversiteit en bodemvruchtbaarheid, verdroging van het landschap, demineralisatie van de bodem, zijn daarvan de symptomen. 'May Earth be Heaven' lijkt verder weg dan ooit... De kleine economie veroorzaakt de ontbinding van de Grote Economie.

Tijd voor herstel

Wat wij nodig hebben is herstel van verwondering, bewondering en eerbied voor natuurlijke processen. We hebben de neiging om wat vandaag is, te zien alsof het altijd zo is geweest: gras en maïsvelden lijken even groen als bossen. Dikwijls rechtvaardigt de wetenschap die visie.

Wij moeten de wortels van ons landschap doorgronden om de natuur een kans op herstel te gunnen. Dat gaat niet zonder zorg voor landschap, samenhang, bodem, water, biodiversiteit en het vergt een kleine economie die samenspoort met de Grote Economie.

Volgende vijf stappen met het oog op herstel zijn gebaseerd op agro-ecologische wetenschap:

STAP 1 Herstel van bebossing: een derde van het land reserveren voor bomen

Bossen werken als klimaatbuffer, ze leggen water en CO₂ op duurzame wijze vast, ze beschermen tegen bodemerosie en werken als mineralenpomp vanuit diepere bodemlagen. Bovendien zijn ze een permanente bron van organisch materiaal, zorgenze voor beschutting en voor een gevarieerde opbrengst: constructiehout, energie, voeding met onder andere noten, fruit. Daardoor kan de opbrengst van het landbouwareaal toenemen en kan het wellicht wedijveren met opbrengsten van akkerbouw.

Momenteel bedraagt de bosoppervlakte in Vlaanderen ongeveer 150.000 hectare, dus 1500 vierkante kilometer, wat overeenkomt met een magere tien procent van de totale oppervlakte. Minstens veertig procent ervan zijn houtproductiebossen, met beperkte biodiversiteit. De herbebossing in landbouwgebied en de boslandbouw moeten dus een veel belangrijker bijdrage leveren dan tot nu toe het geval is.

STAP 2 Herstel bio en ecodiversiteit in het landbouwsysteem

Natuurlijke plantaardige en dierlijke biodiversiteit verdienen een belangrijke plaats in landbouwsystemen. Natuur opsluiten in reservaten en landbouw reduceren tot agro-industriële plekken leidt tot problemen voor beiden. Een goed uitgebouwd landbouwsysteem biedt plaats aan productiedoelstellingen én natuurwaarden. Beiden kunnen harmonisch samengaan op de domeinen van de drie P's, waarbij Profit, winst, niet enkel de economische productwaarde (de kleine economie) omvat maar ook garant staat voor ecosysteemdiensten die samengaan met een hoogwaardig natuurlijk evenwicht (de Grote Economie). Het is dus noodzakelijk de vervuilende minerale meststoffen en pesticiden te vervangen door organische mest en natuurlijke en agro-biodiversiteit.

STAP 3 Herstel de grond-gebonden veehouderij op een derde van de oppervlakte

Het gangbare landbouwmodel is gebaseerd op veevoederimport, chemische mest, herbiciden, insecticiden, fungiciden. Het leidt tot verlies aan biodiversiteit en verstoort de natuurlijke cycli van mineralen en organische stof. Gebruik van dierlijke mest die afkomstig is van het eigen bedrijf of van een

bedrijf uit de omgeving kan dit evenwicht herstellen. Herkauwers hebben daarin een belangrijke plaats. Het zijn als het ware reactievaten voor micro-organismen die ruwvoeder omzetten naar hoogwaardige eiwitten voor menselijke voeding en waardevolle dierlijke mest met organische stof en mineralen voor bodemorganismen en humusopbouw. Herkauwers vormen zo de verbinding tussen de bodem waarop ze grazen, de menselijke voeding en de biologische bodemvruchtbaarheid.

Diepe grondbewerkingen zoals ploegen verstoren de natuurlijke bodemstructuur. Gras en klaver herstellen die. Laat dat nu toevallig de planten zijn die onze weiden vruchtbaar maken en hoogwaardig ruwvoeder produceren. Rotatie van grasland naar cultuurland kan het evenwicht tussen dierlijke en plantaardige productie voor menselijke en dierlijke voeding herstellen zonder dat er krachtvoeder van buitenaf aan te pas hoeft te komen.

Stop de 'ver-paarding' van het landbouwgebied: *first things first*. Menselijke voeding en een evenwichtig landbouwsysteem hebben voorrang op de luxe van paardenhouderij.

STAP 4 Herstel de gemengde en biodiverse lokale bedrijfsvoering

Om te voldoen aan de behoeften van de samenleving, en om de bodemvruchtbaarheid en de lokale agrobiodiversiteit te herstellen is een gemengd landbouwsysteem noodzakelijk. Daardoor vermindert de afhankelijkheid van kunstmest en eiwitimport. Als de boer kan beschikken over vaste mest van goede kwaliteit en gecomposteerd organisch 'afval' verbetert de bodemvruchtbaarheid in groenteteelt en akkerbouw dankzij een duurzame humusopbouw. Bovendien werkt humus als CO₂-opslag in de bodem, waardoor het broeikaseffect op duurzame wijze wordt tegengegaan.

Een gemengd landbouwsysteem levert ook een wezenlijke bijdrage aan een leefbaar platteland door te voorzien in een goede ecologische infrastructuur. Die levert ecosysteemdiensten als water- en luchtzuivering. De biodiversiteit die zo ontstaat in het cultuurlandschap draagt bij aan een gezond en aantrekkelijk leefmilieu.

Vandaag betalen boeren, tuinders én consumenten – door een op hebzucht gebaseerd landbouwsysteem – een zware prijs op verschillende niveaus. Lokale zaden en dierenrassen raken verloren, de lokale ecologische veerkracht gaat onderuit, de diversiteit aan smaken versmalt en de voedingswaarde van plantaardige en dierlijke producten daalt. De genetica als *common* [gemeenschappelijk bezit] wordt geprivatiseerd en beschouwd als een te ontginnen reserve die vijf grote zaad- en chemiereuzen privéwinsten oplevert. Een lokale verankering van het productieproces rendert pas optimaal als het selectie- en veredelingsproces van dieren en gewassen gebaseerd zijn op bedrijfs- en streekidentiteit.

STAP 5 Herstel lokale productie en verwerking: sharing is caring

Veel boeren en tuinders vrezen dat het onmogelijk zal zijn om uitsluitend met marktprijzen te kunnen overleven. Op vele plaatsen in de wereld gaat dit tot in het suïcidale. De belangrijkste oorzaak is - om het met Lucebert te zeggen - "Alles van waarde is weerloos." Natuurlijke schoonheid, zuiver water, biologisch evenwicht, natuurlijke infrastructuur wordt in de wereld van de concurrentie ofwel tot koopwaar gedegradeerd ofwel vernietigd. Als de economie van die waarden een schaars goed maakt, kan ze de prijs ervan opdrijven. Privatisering is gebaat bij schaarste en natuurlijke waarde kan niet op tegen zijn economische tegenhanger. Dat is waarom we zien dat ook in de landbouw het ecologische basiskapitaal vervangen wordt door economisch kapitaal: natuurlijke bodemvruchtbaarheid wordt vervangen door kunstmest, vaste mest wordt drijfmest, ecologische infrastructuur van boskanten en grachten ruimt via ruilverkaveling plaats voor een eentonige vlakte. De positie van de boer

wordt ondergeschikt aan de positie van de toelevering en afzet. Door toename van externe input wordt de concurrentiepositie doorslaggevend voor overleving. De prijzentang van dalende verkoopprijzen en stijgende inputprijzen knijpt boeren dood, zowel in het rijke westen als in de zogenaamde ontwikkelingslanden.

Het verlies aan verbondenheid is cruciaal. De boer moet plaats maken voor de ondernemer. Zijn positie is niet langer gebaseerd op zorg voor bodem en omgeving, zijn planten en zijn dieren, maar op het aankopen van productiefactoren die omgezet worden in producten en waarin bodem en omgeving op gelijke voet staan met machines en grondstoffen. Zijn product is niet meer in de eerste plaats gezonde voeding voor een nabije gemeenschap maar een product dat door grootgrutters en verwerkingsindustrie zo goedkoop mogelijk moet worden verkregen. De zogenaamde rechtvaardige prijs is niet gebaseerd op de zorg en de arbeid van de boer, maar op de marktprijs. Als een boer te veel zorg aan zijn productie besteedt of niet meedraait in de schaalvergroting, leidt zulks tot een hogere kostprijs en is de boer veroordeeld tot het failliet.

De uittocht uit dit systeem begint wanneer boeren de afzet en verwerking weer in handen nemen en wanneer de samenleving het 'ecologisch' kapitaal herwaardeert. Alleen als de gemeenschap de verantwoordelijkheid over dat ecologisch kapitaal met de boer deelt, kan de boer voor dat kapitaal zorgen. Daarvoor is geld nodig. Het vergoedt de boer voor zijn inspanningen om de leefbaarheid van het platteland te garanderen en gezond voedsel te produceren.

Geld wordt gestolde liefde. De liefde namelijk die zorg en warmte laat stromen doorheen de schoonheid van het platteland, de natuurlijke context van zuivere ecosystemen en gezonde voeding. Bovendien kan de eigen processing en verwerking en de rechtstreeks of nabije vermarkting consument en boer opnieuw verbinden voor een levende aarde. Want delen is inderdaad zorgen!

Louis De Bruyn

Bill & Melinda Gates Foundation: strategische filantropie?

Critici van de *Bill & Melinda Gates Foundation* hebben er bij Gates op aangedrongen de onderliggende oorzaken van armoede aan te pakken, eerder dan alleen te focussen op technologische oplossingen voor specifieke problemen. "Volgens mij had de *Gates Foundation* er beter aan gedaan een bredere kijk te hanteren", zei Hans Herren¹ zeven jaar geleden. "Ze hadden met meer belanghebbenden ter plaatse moeten overleggen vooraleer veel geld te investeren." Activisten die hun

bezorgdheid over de sponsoring door de *Gates Foundation* van de ontwikkeling van nieuwe biotech-zaden uitten, kregen van Gates toen het antwoord dat de *Foundation* geen pleitbezorger is van om het even welke wetenschappelijke methode.

Toch becijferde de ngo GM Freeze dat tussen 2005 en 2011 een derde van de landbouwonderzoeksfinanciering van de *Foundation* naar ggo-onderzoek ging. Een bedroevende 2% van het budget ging naar bodemgerelateerd onderzoek, terwijl experts in landbouwontwikkeling dat al jaren als prioriteit zien.

De *Foundation* sponsort onder andere de befaamde *Golden Rice*. Die ggo-rijst bevat beta-caroteen, bron van vitamine A. Dat onderzoek loopt al 25 jaar en wordt momenteel geleid door Gerard Berry van het Internationaal Rijstonderzoeksinstituut (IRRI). De kritiek op *Golden Rice* is onder meer dat arme families eerder moeten worden aangemoedigd om fruit en groenten te eten in plaats van een eenzijdig rijstdieet. Een gevarieerde voeding bevat immers voldoende vitamine A. Volgens Berry, gewezen kaderlid en onderzoeker bij Monsanto, onderschatten critici de

lees op p.9 fragment uit nieuw Wervelboek over het werk van Clara Brandão

**Windows XP verdwijnt. Nieuwe computer kopen?
Beter: Linux gebruiken!**

10 goede redenen om te switchen naar Linux

- Gebruik je Windows XP? Op 8 april 2014 ondersteunt Microsoft jouw computer niet langer met veiligheidsupdates. Alle Windowsgebruikers krijgen ooit een factuur trouwens. Voor je langs de kassa passeert voor een nieuwe computer - of een zwaardere Windowsversie als je computer die aankant - bedenk dat een veilige Windows niet bestaat (zie kader).
- De aandeelhouders van Microsoft (zoals Bill Gates) rijker maken, is wel herverdeling, maar in de foute richting.
- **De Bill & Melinda Gates Foundation profileert zich als sponsor van duurzame landbouw, maar bedoelt daarmee agro-industriële landbouw en geen agro-ecologie. Afvoeren!** (zie kader)
- Beter je huidige computer nieuw leven inblazen (Linux!) en hem langer gebruiken, dan de elektronische afvalberg vergroten.
- Linux vertraagt je computer niet meer als hij ouder wordt, wel integendeel, de software wordt steeds efficiënter gemaakt door de Linux-gemeenschap. Je kan er zelfs compleet afgeschreven computers nieuw leven mee inblazen.
- Linux is open source en gratis, past in de toekomst: delen is het nieuwe hebben (zie boekbespreking 'De wereld redden').
- Linux is stabiel (de meeste webserver draaien op Linux).
- De Linux-gemeenschap geeft je gratis toegang tot meer dan 40.000 software-toepassingen, met alternatieven voor zowat elk Windows/Mac-programma (zie kader)
- Linux is sneller voor dezelfde taak, bovendien moet je nooit defragmenteren, registry opkuisen, of antimalware en antivirussoftware gebruiken, omdat het beheer efficiënt en open ontworpen is.
- Linux is - zoals Wervel - een beweging die vrijwilligers laat schitteren! Wervel maakte de switch! Doe gewoon mee.

Jeroen Watté

kostprijs en de logistieke moeilijkheden die zich zouden voordoen bij het gevarieerder maken van het dieet. We vermoeden dat de man de aanbevelingen van Olivier De Schutter inzake ondervoeding en agro-ecologie nog niet tot op het einde heeft gelezen.

Bronnen: "Bill Gates calls for new green revolution in agriculture", in *Seattle Times* van 14 oktober 2009.

"The Bill and Melinda Gates Foundation, Biotechnology and Intensive Farming", in *GM Freeze* (oktober 2011)

"Golden Rice: lifesaver?", in *The New York Times* van 24 augustus, 2013.

1 Mede-voorzitter van het International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development (IAASTD). Zie Wervelkrant 2008/2.

Eerste stap: bespaar 140 euro op kantoorsoftware!
Koop geen licentie voor het MS Office pakket, gebruik het gratis LibreOffice pakket. Dit kan ook als je de switch naar Linux niet maakt. Steun met een deel van je winst een sociaal-culturele beweging!

Windows is niet veilig

'Persoonlijk lees ik mijn mails alleen nog op een computer die niet op Windows draait maar op Unix. Dat besturings-systeem is veiliger omdat we in dat systeem de veiligheids-gaten zelf kunnen dichten.' aldus prof. cryptografie van de KU Leuven. (Bron: 'Quisquater niet enige slachtoffer NSA', in *De Standaard* van 03/02/2014)

Internetbankieren wordt straks minder veilig. Microsoft stopt vanaf april met het ondersteunen van Windows XP. Steeds meer banken raden hun klanten dringend aan een ander besturings-systeem te installeren. (Bron: '600.000 pc's onveilig voor internetbankieren', in *De Standaard* van 10/03/2014)

Handen uit de mouwen!
check de website:
wervel.be/vrijwilligersvacatures

IRENE IBBA

Irene werkt samen met het Cerrado-team aan de digital story

Vrijwilliger in de kijker

Hoe kwam je in contact met Wervel?

Enkele maanden na mijn aankomst in Brussel begin vorig jaar, vond ik in het tijdschrift van Het Punt (dat vrijwilligerswerk promoot) een vrijwilligersvacature. Ik wou na mijn uitstap uit de onderzoekswereld, nieuwe mensen ontmoeten met gelijklopende interesses. Ik nam contact op, maakte kennis en begon te helpen op verschillende vlakken.

Wat motiveert je precies om je voor Wervel in te zetten?

Ik ben bioloog gespecialiseerd in chemische ecologie en werkte bijna tien jaar op basis-onderzoek met betrekking tot de reukzin van insecten. Insecten zijn zeer belangrijk voor de landbouw, bijvoorbeeld voor bestuiving maar ook als indicator van klimaatverandering. Hoewel het geen toegepast onderzoek was, heeft toepassing van wetenschappelijke resultaten mij altijd geïnteresseerd. Eigenlijk is mijn interesse de laatste jaren verschoven van "perfecte laboratoriumomstandigheden" naar de echte wereld. Ik voelde dat ik actie moest ondernemen. Dankzij Wervel werd ik me meer bewust van belangrijke milieukwesties in verschillende delen van de wereld.

Ik wil me actief inzetten voor praktische aspecten gelinkt met recht op landbouw, (in)direct verbonden met mensenrechten. Ook wil ik meer leren over het werken voor een ngo en tenslotte wil ik ook mijn kennis van het Nederlands bijspijkeren.

Hoe belangrijk is Wervel voor jou als consument?

Ik ben al tien jaar vegetariër om ethische en gezondheidsredenen. Wat Wervel doet, spoort met de manier waarop ik denk over voedselconsumptie. Ook heb ik nieuwe mogelijkheden leren kennen om de impact van mijn dieet, kledij en consumptiepatroon bij te stellen. Ik doe nu meer dan vroeger mijn best om vrienden en familie in te lichten over de enorme waaier aan manieren om gezonder te leven en tegelijk de levende wezens en onze planeet te beschermen.

Hoe blik je terug en vooruit op je engagement bij Wervel?

Ik ben erg leergierig en hou ervan in een multidisciplinair team te werken. Sinds ik begon bij Wervel, heb ik al op verschillende fronten gewerkt, met verschillende methodieken. Dat gaf me een goed overzicht van wat Wervel doet en hield mij enthousiast.

Hoe meer ik voor Wervel doe, hoe meer ik me geëngageerd voel en aandacht heb voor de activiteiten. Sinds kort ben ik meer betrokken bij het Cerrado-team, samen met veel mensen uit verschillende landen. Elke keer dat ik eraan werk, leer ik bij over ontbossing, vernietiging van biodiversiteit en wat er ginder lokaal gebeurt. Ook over de oorzaken en wat we kunnen doen om het te stoppen of ten minste om het bewustzijn te vergroten en oplossingen voor te stellen. Er moet meer gebeuren, maar voor de vele bomen die worden gekapt, zijn tenminste nieuwe zaadjes van bewustwording aan het ontkiemen.

DEELECONOMIE IN VLAANDEREN

DEZE INFOGRAFIEK TOONT EEN AANTAL DEELINITIATIEVEN DIE AL BESTAAN, ZOALS AFGELEID UIT HET PROJECT 'CONSUDELEN' VAN BOND BETER LEEFMILIEU EN NETWERK BEWUST VERBRUIKEN. 'CONSUDELEN' STAAT VOOR 'GEZAMELIJK CONSUMEREN' VIA LENEN, RUILEN, DELEN OF VERHUUREN. DE INFOGRAFIEK BIEDT EEN SNAPSHOT VAN WAT ER ZOAAL TERUG TE VINDEN IS IN VLAANDEREN. VOORTDUREND DUKKEN WIMMERS NIEUWE INITIATIEVEN OP DIE EEN VOLLEDIG OVERZICHT MOEILIK MAKEN. DIENT HET NOG TOEGELICHT? DELEN IS EEN ZEER SPECIFIEKE PRODUCT-DIENSTCOMBINATIE (ZIE OOK DE INFOGRAFIEK PRODUCT-DIENSTCOMBINATIES IN HET VOLGENDE HOOFDSTUK).

Netwerk Bewust Verbruiken en Bond Beter Leefmilieu maakten samen met Plan C deze infografiek over de deeleconomie in Vlaanderen voor het e-boek Product <=> Dienst - nieuwe businessmodellen in de circulaire economie, waar ook Wervel aan meewerkte. Lees het op eboek.plan-c.eu

De wereld redden: met peer-to-peer naar een postkapitalistische samenleving

Michel Bauwens & Jean Lievens, 2013, 216 pp, 19,95 euro.

Uitgegeven door Houtekiet i.s.m. Oikos, denktank voor sociaal-ecologische verandering.

Een boek met zo'n ambitieuze titel kan pretentius overkomen. Toch prijkt Michel Bauwens niet zomaar als enige Belg tussen onder anderen Gandhi en de Dalai

Lama op de *(En)Rich List*: <http://postgrowth.org/the-enrich-list/> Deze parodie op de *Forbes Rich List* van het *Post Growth Institute* wil de verrijkende mensen vieren die gezamenlijk het pad effenen naar duurzaamheid. Het boek toont duidelijk aan dat Michel Bauwens zo iemand is. Ongeveer tien jaar geleden zei hij zijn leven als internetpionier voor het overheids- en bedrijfsleven vaarwel en probeerde hij grip te krijgen op het fenomeen peer-to-peer (p2p)-productie: geen fruitteelt, maar Engels voor de capaciteit van mensen om als gelijken samen waarde te creëren zonder daarvoor toestemming te moeten vragen. Het boek, dat gebaseerd is op gesprekken met studiegenoot Jean Lievens, behandelt uitvoerig de economie en de politiek van p2p, en staat kort stil bij de filosofie en spiritualiteit ervan. Tot slot geeft Bauwens uitleg bij de door hem opgerichte *P2P Foundation*.

De p2p economie: 'delen is het nieuwe hebben'

Elk individu draagt op vrijwillige basis bij aan een project dat hij/zij wil ondersteunen. De motivatie is dus niet extrinsiek (bijvoorbeeld: om geld te verdienen), maar intrinsiek (bijvoorbeeld: omdat een probleem op te lossen). Dat maakt van p2p volgens Bauwens een hyperproductief systeem. Bijvoorbeeld het opensource -besturingssysteem Linux dat het dominante model is geworden voor de ontwikkeling van software, of de Wikipedia-encyclopedie die de Britannica heeft verdrongen.

Bauwens stelt vast dat p2p zich ontwikkelt als niet-hiërarchische postkapitalistische productiemethode. P2p realiseert nieuwe commons; zeg maar: vormen van gemeenschappelijk bezit. Niemand bezit Linux. Iedereen mag het gebruiken, iedereen kan het beter maken. Dit gemeenschappelijke model laat toe intensiever samen te werken. Bauwens ontwaart een gigantisch potentieel tot 'stigmatische' samenwerking, een coördinatiemechanisme vergelijkbaar met hoe sociale insecten functioneren. Hij ziet een historische breuklijn, waarin gedistribueerde netwerken op basis van gemeenschappelijk aandeelhouderschap de

macht breken van klassieke instituten en hiërarchieën: Linux vs. Microsoft. Hij maakt een belangrijk onderscheid tussen p2p met winstoogmerk (Facebook, Bitcoin, Airbnb) en p2p met sociaal doel. Die laatste genieten zijn voorkeur: autodelen, samenhuizen, couchsurfing, complementaire munten, repair cafés, stadslandbouw, ... Kortom: delen is het nieuwe hebben.

De politiek van p2p: staat - privé- commons

P2p toont aan dat het maatschappelijk middenveld productief is geworden. Bauwens maakt komaf met het oude denkpatroon, namelijk dat waarde alleen wordt gecreëerd door privé-spelers die hun eigenbelang nastreven en gebruik maken van hun eigen kapitaal. Hoe hardnekkig dat patroon is, toont zich in de taal: nonprofiit geeft aan dat profiit de norm is, hetzelfde met niet-gouvernementeel. Bauwens ziet de rol van de staat dan ook verschuiven van welvaartstaat naar partnerstaat die optimale voorwaarden creëert voor het vormen en bevorderen van commons, een staat die zelfproductie stimuleert,... Samen met vele middenveldorganisaties stelt hij vast dat onze hele wetgeving erop gericht is om industriële monopolies te beschermen en samenwerking te bemoeilijken. De dualiteit staat-privé is passé, we moeten naar een nieuwe triarchie staat-privé-commons.

P2P Foundation : hefboom voor sociale, economische en politieke verandering

De Foundation wil de betere productiemethode die p2p is, promoten als hefboom voor sociale, economische en politieke verandering. De Foundation is een observatorium van open, participatieve en op de commons gerichte praktijken die overal opduiken in de samenleving. Tijdens de boekvoorstelling vorig jaar in het Brusselse Kaaithater, vertelde Bauwens dat de regering van Ecuador hem als onderzoeksdirecteur inschakelde voor de realisatie van het programma Buen Vivir ('goed leven'). Daarmee wil Ecuador de transitie realiseren van een olie-afhankelijke economie gericht op grondstoffenwinning naar een vrije en open kennismaatschappij.

Dat geeft aan hoeveel er met p2p op het spel staat. Bauwens zelf zei eind vorig jaar in Humo: *"Een buitenstaander zal eilandjes zien en denken dat ieder voor zich bezig is. Maar er blijkt eenzelfde schema te zijn, waar mensen onbewust naartoe werken; een onderliggende structuur die niet toevallig is en die de logica bevat van dat nieuwe productiesysteem. En dat is nu mijn taak, ik wil al die losse draadjes verbinden via de P2P Foundation."*

Het boek, maar vooral de p2p revolutie is een aanrader.

Jeroen Watté

POËZIE

We Were Made For These Times

kop op vrienden

voor deze tijd
zijn wij gemaakt
een tijd die verbazing
en terechte woede braakt

ik vraag je stellig
met natte ogen
laat je enthousiasme
niet zomaar opdrogen

ja het is moeilijk
maar stop met klagen
wij zijn gemaakt
om deze tijd te dragen

ik groeide op
aan de Grote Meren
een zeewaardig schip
herken ik meteen

bewust geworden mensen
lijken nog het meest
op sterke schepen
en ze zijn nog nooit met zoveel geweest

kijk over de boeg:
miljoenen schepen
varen met jou en
hebben het ook begrepen

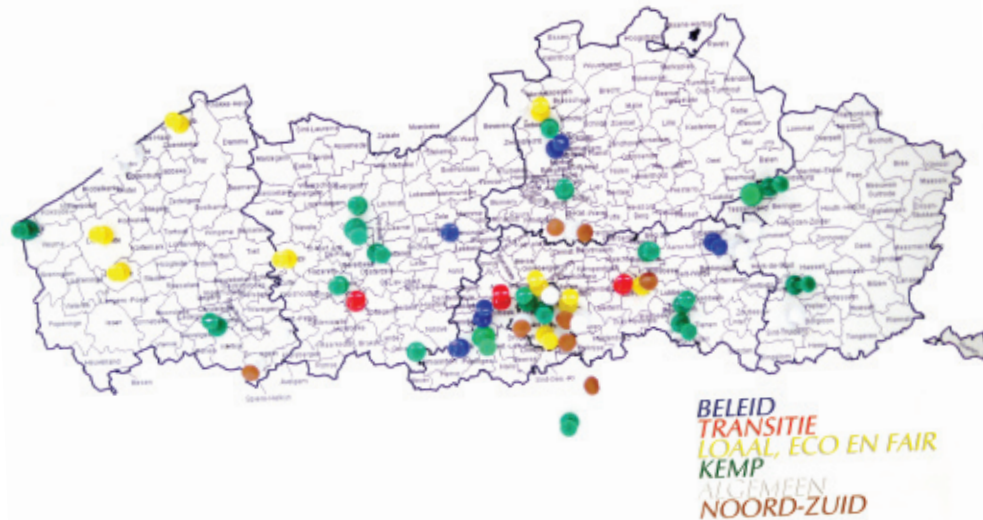
het dekhout
mag dan rillen
bij elke golf
op deze stormachtige grillen

maar de lange balken
waaruit je schip is gebouwd
komen duidelijk
uit een machtiger woud

een schip in de haven
is veilig en behoud,
maar dat is niet waar je
voor bent gebouwd

vrij naar
Clarissa Pinkola Estes
door Patrick De Ceuster

Samenvatting VOORTGANGSRAPPORT 2013-2014

De prez (online presentatie) "Voer & Tuinder" brengt Wervels voor(ui)tgang in beeld: wervel.be/voortgangsprezi

Interne organisatie

Met concrete en duidelijke doelstellingen staan twaalf teams met een verhoogd enthousiasme sterk in hun schoenen om deze wereld te verbeteren. 85 medewerkers (waarvan zes betaalde krachten) werken samen in vijf interne en zeven publieksgerichte teams.

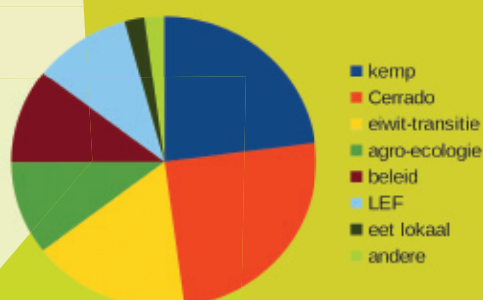
Ook in 2013 waren er 26 nieuwkomers. Negen onder hen kwamen voor een dag meewerken.

Er werd een lijst met 'ambassadeurs' opgemaakt. Deze mensen zijn aanspreekbaar om bijvoorbeeld onze nieuwe campagne rond lokale fairtrade mee te dragen in 2014.

Er werden in de gedrukte pers iets minder persartikels gepubliceerd (43), maar wel in belangrijkere media. Meer focus dus en meer bereik.

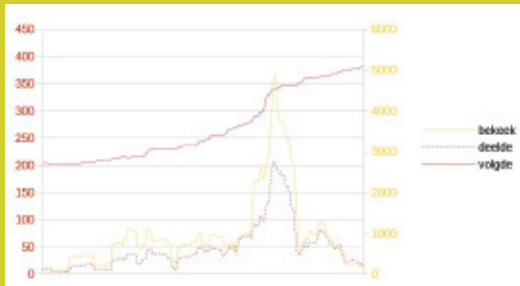

85 medewerkers werken samen in 12 teams

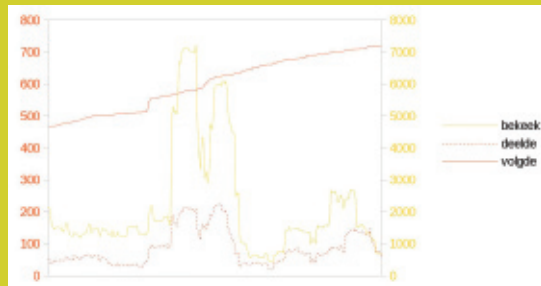

gepubliceerde persartikels verdeeld over de thema's

Ook op de eigen website werden iets minder artikels geplaatst (67), maar het bezoek was even goed. Er werd sterk ingezet op sociale media en zowel op de Wervel- als op de campagne-facebookpagina kon een viraal effect verwezenlijkt worden.

De kempcampagne-facebook ging viraal tijdens de hennepweek

Wervel-facebook ging viraal door de Koppenreportage over CSA die VRT maakte op suggestie van Wervel.

evaluatie

De interne herorganisatie neemt concrete vorm aan en werpt zijn vruchten af.

plannen voor 2014

- Externe begeleiding om de nieuwe werking van extra tools te voorzien om vlot te kunnen werken.
- Kennisdeling (contacten, verslagen, foto's, succesverhalen) via Google Drive en Kervel 2.0 verder doorvoeren. Er komen ook weer interne vormingsdagen.
- Bestuur uitbreiden.
- Vrijwilligersvacatures systematischer opmaken.
- Nieuwe voorstellingsfolder waar ook de nieuwe publiekscampagne duidelijk in staat.
- Evaluatie en bijsturing communicatiekanalen.
- Aansturen bij de teams op meer participatie in de communicatiekanalen. Naast website, tijdschrift en e-nieuwsbrieven omvatten deze ook Facebook, Kervel 2.0 en een gezamenlijke kalender.
- Ontwikkelen van indicatoren voor alle teams, waaraan kan afgetoetst worden of het gewenste effect bereikt wordt.
- Voorbereiding feest 25 jaar Wervel.
- Nieuw meerjarenplan opmaken.

Team “eiwittransitie”

Doelstelling - Tegen 2015 is er bij de grote stakeholders een positieve verandering in de houding ten aanzien van eiwittransitie

activiteiten 2013

Zowel de vakpers als de algemene pers kon verschillende keren bereikt worden. Meestal gebeurde dit in samenwerking met andere middenveldorganisaties, soms ook alleen. Bv. krantartikel *De Standaard*.

Er werd een politiek dossier opgemaakt dat voorgesteld werd aan leden van de commissie landbouw van het Vlaams parlement.

effecten/succesverhalen

Flanders Food, een instituut dat kmo's in de Vlaamse voedingsindustrie ondersteunt op het vlak van innovatie, stuurde de leden een handleiding getiteld: “Hoe eiwittransitie verkopen?”.

TRENDS

Hoe verkoop je eiwittransitie aan de consument?

Hoe vaak de consument ook attent wordt gemaakt op de overmatige vleesconsumptie, hij denkt niet in termen van 'eiwitbronnen' wanneer hij zijn avondmaal bereidt. Innovatieve eiwitproducten vinden stilaan hun weg naar de markt, maar hoe krijgen we ze 'ingebakken' in onze eetcultuur?

Enkele tips...

[Lees meer...](#)

evaluatie

Het maatschappelijk debat rond eiwittransitie is duidelijk op de agenda geplaatst.

plannen voor 2014

Het brede publiek sensibiliseren rond duurzame dierlijke en vegetarische eiwitten. Er worden subsidiedossiers opgemaakt en samenwerking gezocht met onder anderen Dierenartsen Zonder Grenzen. Wereldmelkdag (1 juni) en Wereldvoedseldag (16 okt) zijn de kapstokken.

Er wordt aansluiting gezocht bij het Nederlandse Peas Foundation om ook hier een gelijkaardig initiatief op te starten met stakeholders uit de distributie, verwerkingsindustrie, onderzoek en boeren.

Agro-ecologische transitie

Doelstelling - Agro-ecologie staat in 2015 op de agenda van enkele grote stakeholders (beleidsmakers, landbouworganisaties, onderzoeksinstituten).

activiteiten 2013

Er werd gelobbyd bij de Vlaamse overheid voor het behoud van inkomenssteun voor boeren met bestaande agroforestrypercelen met meer dan 50 bomen per ha en voor meer voorlichting over agroforestry vanuit de overheid. De Europese Agroforestry Federatie kon wegen op de hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid inzake agroforestry.

Rond agro-ecologie werd ook het netwerk geconsolideerd en nam Wervel deel aan de eerste bijeenkomst van het “leerplatform agro-ecologie”, een informeel samenwerkingsverband van diverse organisaties.

effecten/succesverhalen

De studiedag agro-ecologie - initiatief van Bioforum waar Wervel de pionier-boer aanbracht - was groot succes: 40-tal mensen op wachtlijst, mooie berichtgeving in vakpers, ook algemene pers was aanwezig en deed inspiratie op voor reportages en meer duiding later.

evaluatie

Agro-ecologie komt vooraan op de agenda van andere middenveldactoren en stilaan ook bij de overheid.

plannen voor 2014

Bezoek aan pionier-tarweteler die met verminderde zaaidichtheid werkt.

Binnen het goedgekeurde Europese AGFORWARD project zal Wervel met 25 andere partners juridische obstakels voor agroforestry in kaart brengen, meehelpen aan stakeholderoverleg met Europese koepelorganisaties (op vlak van consumenten, distributie, leefmilieu, landbouw en verwerking) en lobbywerk verrichten.

Team “landbouwbeleid”

Doelstelling - Tegen 2015 is het maatschappelijk debat rond landbouwbeleid dichterbij de mensen gebracht.

activiteiten 2013

Er werd een studiedag over alternatieve financiering in de landbouw georganiseerd in samenwerking met Fairfin.

Wervel gaf op het Interbestuurlijk Plattelandsoverleg (IPO) over lokale voedselstrategieën mee richting aan de beleidsaanbevelingen die in 2014 moeten worden geformuleerd.

Er werd een digitale presentatie gemaakt over het landbouwbeleid.

effecten/succesverhalen

evaluatie

Wervel slaagt er stilaan in om stakeholders te inspireren en te adviseren rond landbouwbeleid.

plannen voor 2014

Er wordt verder deelgenomen aan het IPO om aan te sturen op een stimulerend beleidskader.

Er zal een rekenoefening worden gemaakt om na te gaan of Vlaanderen voor voeding zelfvoorzienend kan zijn. Met de resultaten kan de pers aangesproken worden.

Vanuit een discussieavond rond verbreding in de landbouw worden er beleidsaanbevelingen geformuleerd.

Er wordt samen met Voedselteams een boerenforum georganiseerd rond vertegenwoordiging van de familiale landbouw in het middenveld.

Er zal in samenwerking met de andere middenveldspelers worden toegezien op de Vlaamse implementatie van het Europees landbouwbeleid.

Team “lokale voeding Antwerpen”

Doelstelling - Tegen 2015 is er een coöperatie van producenten uit de regio die samen een boerenwinkel uitbaten in hartje Antwerpen.

activiteiten 2013

Antwerpen Boert, een publieke beurs rond landbouw nabij de stad, werd opnieuw georganiseerd op Park Spoor Noord, in samenwerking met het stadsbestuur en CVN.

effecten/succesverhalen

De opkomst was heel goed, zowel van de boeren als van het publiek.

evaluatie

Er is interesse in Antwerpen om een coöperatieve afzet van landbouwproducten te organiseren, maar er zijn nog geen concrete plannen om dat logistiek te organiseren.

plannen voor 2014

Er wordt met de standhouders overlegd wat de volgende stap kan zijn naar een samenwerking tussen de producten.

Team “Lokaal Eco en Fair”

Doelstelling - De consument weet dat fairtradecriteria ook hier in Vlaanderen wenselijk zijn en dat boeren een kostendekkende prijs nodig hebben om te overleven.

activiteiten 2013

Voor de ontwikkeling van een lastenboek 'Eerlijke handel' van de koolzaadproductie in de westhoek, werd een enquête uitgevoerd bij de producenten. Wervel vzw werkt hierbij samen met Zonnewindt vzw. Om de consument te sensibiliseren werd een proeverij van de choco met deze eerlijke koolzaadolie aangeboden op verschillende evenementen rond duurzame voeding.

In Brussel werd er een rondetafelgesprek georganiseerd in samenwerking met Associations 21 met als thema 'Fair Trade Lokaal'. De conclusies en aanbevelingen werden in een rapport gegoten en overgedragen aan Stad Brussel.

effecten/succesverhalen

Er werd deelgenomen aan een studiedag van Vredeseilanden die het thema ook oppikken

evaluatie

Het thema slaat aan bij publiek en gelijkgezinde organisaties. De belangrijkste oefening zal zijn om niet overschaduwd te worden door grotere organisaties.

plannen voor 2014

Er zullen opnieuw subsidiedossiers geschreven worden bij het departement Landbouw en Visserij en bij Europa.

Er wordt een infokatern aangemaakt.

Er wordt een artistieke documentaire gemaakt over 'eerlijke prijs', eerlijk loon en solidariteit met het Zuiden.

Om het thema 'lokale fairtrade' maatschappelijk te introduceren, zal er in 2014 een eerste publieksactie georganiseerd worden gekoppeld aan de World Fairtrade Day in mei. Daarna wordt er samenwerking gezocht met Vredeseilanden en een boerenorganisatie om een debat over prijzenstructuur en inkomen te kunnen lanceren op basis van concrete cijfers. Er zullen ook contacten gelegd worden met organisaties in het buitenland (Frankrijk, Spanje, Brazilië,...) die fairtradecriteria vertalen naar de lokale context.

Team “bouwen met kempkalk Limburg”

Doelstelling - Tegen 2015 kan een bouwheer met lokale kemp een huis bouwen.

activiteiten 2013

Er werd advies verstrekt aan een restaurant, een brouwer, een boomkweker en het Griekse parlement omtrent kemp.

Wervel nodigde een Australische bouwverwerker uit om zijn machine voor te stellen aan de actoren in de sector.

Voor de tweede keer werd een hennepweek georganiseerd. De focus lag op de bouw met veldbezoeken, werfbezoeken en cursussen bouwen met kempkalk. Er werd een digitaal dossier rond kempkalk opgemaakt met technische gegevens en voorbeelden. Op het kabinet van Vlaams minister van milieu Schauvliege werd aangedrongen om kempkalk mee te promoten.

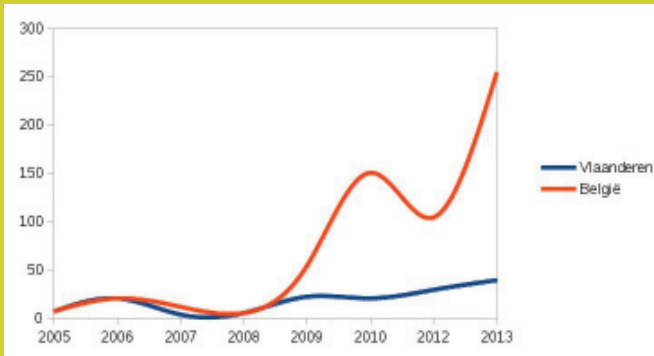

De lokale groep Limburg adopteerde het thema kempkalk en formuleerde een concrete operationele doelstelling.

Vijf keer werd een infostand met kempkoffer en kempkalkmuurtje opgebouwd in de provincie.

effecten/succesverhalen:

Het was een geslaagde campagne. Terwijl het vijf jaar geleden nog onbekend was, is kemp niet weer weg te denken uit het dagelijks leven. Als gevolg van de stijgende vraag, groeit ook het areaal en worden er kansen gecreëerd voor een duurzamere landbouw op economisch, sociaal, ecologisch en cultureel vlak.

evaluatie

We kunnen met zekerheid stellen dat Wervel deze duurzame teelt in Vlaanderen heeft helpen introduceren. Door het exclusieve gebruik van het woord 'kemp' i.p.v. 'hennep', kunnen we in vele gevallen een rechtstreekse link met de campagneactiviteiten leggen.

plannen voor 2014

Vanaf 2014 neemt het team "bouwen met kempkalk" uit Limburg de campagne over, toegespitst op de bouw en het grondgebied van de provincie Limburg. Hiervoor worden specifiek de bouwsector en de bouwheren aangesproken via bouwbeurzen in Hasselt en Genk.

Het contact met de provincie wordt verder onderhouden.

Daarnaast wordt er nagegaan of er ook voor kempproductie kan worden nagegaan wat een kostendekkende prijs is om aansluiting te zoeken bij de centrale campagne van 2014 en 2015.

Team "Cerrado Noord"

Doelstelling - Tegen 2015 is de bevolking in Vlaanderen gesensibiliseerd omtrent de samenhang tussen Vlaanderen en Brazilië.

activiteiten 2013

Om het Cerrado verhaal laagdrempelig te brengen, werd een digital story ontwikkeld.

De Cerrado-fototentoonstelling werd verrijkt met duidende teksten. Ook fotograaf Guido Sterkendries stelde zijn foto's van het Amazonewoud en de ontbossing tentoon. Wervel werkte met hem samen voor een groot artikel in EOS-magazine.

Er werd een katern over Cerrado samengesteld. De poster werd herbruikt als placemat, onder andere tijdens de actie bij Boerenbond in Leuven (die De Standaard paginagroot bracht) en het bezoek van een Braziliaans-Vlaamse delegatie aan het Departement Landbouw en Visserij, de Europese koepel van boerensyndicaten en de Belgische en Europese mengvoederfederaties.

Een powerpoint werd door het Cerradoteam voorbereid, zodat vanaf 2014 de vrijwilligers zelf vorming kunnen geven over de Cerrado.

Er werd een folder gemaakt die al die materialen voorstelt.

effecten/succesverhalen:

Eén van de vrijwilligers leeft deels in Vlaanderen, deels in Brazilië. Ze is nu een overtuigende ambassadeur voor de bescherming van de Cerrado, zowel in Vlaanderen als in Brazilië.

evaluatie

Stilaan beginnen ook derden de teloorgang van de Cerrado en de link met onze consumptie aan de kaak te stellen.

Braziliaanse Brusselaars

plannen voor 2014

De Cerrado-folder en de katern worden vertaald en verspreid. De digitale presentatie wordt ontwikkeld, zodat ieder van het team Cerrado een spreekbeurt kan houden. De placemat en de fototentoonstelling worden verder verspreid. De digital story wordt herwerkt.

Het nieuwe boek "Voedsel verknipt" wordt gelanceerd onder de vlag van 'Café Cerrado' met ondersteuning via een website in Brazilië en een facebookpagina in Vlaanderen.

Het Wereldkampioenschap voetbal in Brazilië wordt zoveel mogelijk aangegrepen om het Cerrado-verhaal in de pers te krijgen.

effecten/succesverhalen

Universiteitsstudenten maakten de illustraties van het nieuwe boek. Het is veelbelovend en inspirerend dat mensen aan de andere kant van de wereld meewerken aan bewegingswerk hier in Vlaanderen.

evaluatie

Een groeiend aantal universiteiten en organisaties in Brazilië heeft kennis van de Cerrado-problematiek.

plannen voor 2014

In het voorjaar zal er opnieuw naar Brazilië gereisd worden. Er wordt aan de Brazilianen feedback gevraagd op de digitale presentatie, de katern en de digital story.

Vooraf en tijdens de tournee wordt aan Brazilianen gevraagd om kortfilms op te nemen i.v.m. bepaalde hoofdstukken van het nieuwe boek, waarop zij betrokken zijn. Deze films worden gemonteerd om tijdens de boekpresentatie in Mechelen en Roeselare te gebruiken.

Er worden voorbereidingen getroffen voor een filmopname in 2015 over de biodiversiteit in de Cerrado, gekoppeld aan de nieuwe publiekscampagne rond lokale fairtrade.

Team "Cerrado Brazilië"

Doelstelling - Tegen 2015 zijn sleutelfiguren in Brazilië gesensibiliseerd omtrent de samenhang tussen Vlaanderen en Brazilië.

activiteiten 2013

Er werden in Brazilië lezingen gegeven op universiteiten, landbouwscholen en andere stakeholders. Voor het eerst trokken twee vrijwilligers van team Cerrado Noord mee.

Tijdens de tournee werden 16 nieuwe 'flitsen' geschreven die verschenen op de blog van de auteur en nadien andere sites, zoals De Wereld Morgen en MO*. Gaandeweg werden ze in het Portugees vertaald en verschenen ze op Braziliaanse sites.

Er werden nieuwe contacten aangeknoopt met bijvoorbeeld een nieuwe universiteit in Zuid-Brazilië en het ministerie van Agrarische Ontwikkeling.

Agenda

Red de Cerrado in Brazilië!

Een unieke en noodzakelijke biodiversiteit.

Een campagne van het
Cerradoteam van Wervel
vzw.

www.wervel.be

Lukemieke

Vlamingenstraat 55
3000 Leuven

016 22 97 05

Open elke werkdag
van 12 tot 14uur en
van 18 tot 20uur30

APRIL

tot 24 april

Tournee in Brazilië om nieuw Wervelboek te lanceren.

- 2** Tweede avond in 'Het Elzenhof', Elsene.
- 12** *Handen uit de mouwen! Help mee sjoeren, versieren en timmeren voor de LEF-campagne. Brussel, Mundo-B 14h. Contacteer veerle@wervel.be*
- 17** *Boerenstrijddag en lancering LEF-campagne met diverse acties op diverse plaatsen in Vlaanderen t.e.m. 10 mei World Fair Trade Day*
- 23** *Derde avond in 'Het Elzenhof'.*
- 29** *Brazilië-avond met Wervel Vormingplus Waas en Dender.*

MEI

- 9** *slotzitting KRAS in het Federaal Parlement over 'voedselzekerheid'. Wervel aanwezig als expert. Stand in Warandepark*
- 10** *World Fair Trade Day; LEF-campagne
Fair Trademarkt in Diest met Wervel-Cerradostand.*
- 11** *Bio-ecomarkt in Oost-Eeklo, met Wervelstand.*
- 23** *lancering nieuw Wervelboek 'Voeding verknijpt' in Boekhandel 'De Zondvloed' te Mechelen.*
- 27** *18 uur: algemene brainstorming 'Wervel 25 jaar', anno 2015.*
- 30** *lancering nieuw Wervelboek 'Voeding verknijpt' in Boekhandel 'De Zondvloed' te Roeselare.*

JUNI

- 8** *Open Dag in de Kijfelaar te Noorderwijk.*
- 28** *Cerrado-party in Cultureel Centrum Etterbeek. Samen met Arte N'ativa.*

SEPTEMBER

- 14** *Boerenforum in Lovendegem*
- 21** *'Champêtre' in Brussel. Wervelstand in het kader van LEF-campagne.*

OKTOBER

- 12** *'vijf jaar Gros Scherpenheuvel-Zichem' met workshop vanuit Wervelboek 'Voeding verknijpt'*
- 17-19** *Wervelweekend*

ooit nagedacht over
sparen bij Triodos Bank

Triodos Bank

de duurzame bank

geef gerust een seintje:

Paul Pals,
afgevaardigd agent **CBFA 101 327 cB**
Nieuwpoort 4, 9660 Brakel
pals.opdebeeck@scarlet.be
055 42 56 92

Data van
vergaderingen van
regionale groepen en
teams krijgt u op het
Wervelsecretariaat:
bel 02 893.09.60 of
e-mail:
info@wervel.be .